

mellett tűzi fel a koronát, e nemzet mondom, ilyen záradékokért nem nagy köszönetet fogunk nekünk mondani.

Egyébiránt Tek. Karok és Rendek, e jelen tárgyról annyi és annyiszor mondatott már, hogy többé valami újat, valami figyelemre méltót előhozni nem lehet. De nem is az mármint a közválasztás tárgya: mi ékes szavak, s mi fontos okok hordalnak fel ill? Hanem csak az, ha vajon a többség, mely e tárgyat mindeddig győzedelmes állhatatlansággal pártolá, továbbra is meg fog-e maradni? Ily helyzetben pusztán szavazatot mondani elégséges.

Ami tehát az én szavazatomat illeti: hat kerületi, öt országos ülési, mindössze tizenegy tanácskozáskor általi utasításomra s meggyőződéseimre egyaránt támaszkodván, mindig a Tek. Karok és Rendek üzenete mellett nyilatkoztam ki; s ha most tizenketted ízben azon többségtől visszalépnék: mi közelkéznék természetesen, mint az, hogy a képviselői szép koszorúban állani, méltatlan legyenek, s hogy nevem – jelenben és jövőben – ellőrlőhet len gyalázzal bélyogezessék? Ez iszonyú ítélet után, melyet magam ellen visszalépés esetére kimondottam, látlak a Tek. Karok és Rendek, hogy előbbi értelméről eltávozván morális lehelletesség. Ugyanazért, most is, és mindannyiszor, valahányszor e tárgy még előkerülend, e jelen üzenetben ismételt elvek mellett maradok; erősen hívén, hogy kik eddig a többséget oly hiven őrizték, ezután is baráti kezeke lagnak nyújtani. Mert állhatatos maradásunkkal nemcsak e tárgy fontos és szent volta, de a képviselői kar biztos állása, s az ennek biztos állásán nyugvó alkotmányi szabadság is kívánja. – Ugyanis, nemzeti szabadság csak ott gondolható, hol erős akarat s abból folyó állandóság a nemzet többségében találkozik: hol pedig a többség ingadoz, s az akarat ereje néhány. gazdagsággal és ranggal megkülönböztetett féltiák körében lejjik ki: ott nemzeti szabadság nincs; ott a nemzetet előbb-utóbb oligarchiai inlézetek temetik magok alá. Jól tudják pedig a Tek. Karok és Rendek, hogy aki egyszer eltemelve van, az (hacsak telen csodál nem tesz) az utolsó ítélet napjáig többé fel nem támad.

(1833)

Uo. 129–134.

A szólásszabadság ügyében

Nem céloz vizsgálni, Méltóságos Úr, Tek. Rendek, ha a barsi követnek múlt évi december 5-én tett lelszólamlása hibás-e, lenyitásra méltó-e vagy nem? Tekintetem egyedül csak arra van fűggesztve, hogy egyik követlarsunk országosan tett nyilatkozása a királyi leirásban ki van jelölve, és kárhóztatva.

Mi leszen a képviselői szólás szabadságából, ha mondásainknak a kormány így utánok nézhet? A szólásszabadság, Tek. Rendek, egyike a listeleltre legméltóbb jogoknak oly nemzelnél, mely századok óta meggyenként s országosan gyűlekezik, s a maga sérelmei és kívánságai felett élő szóval szokott értekezni. S nálunk annál listeleltre méltóbb, mivel itt a sajtószabadság eltapodva van, s érzelmeinket és gondolatainkat egymással megszorítás és akadály nélkül közölni, csak gyűlési beszédek által lehetséges.

Midőn a szólásszabadságot védelmezem, nem állíom, hogy annak lékellemnek kell lennie, hogy a szólnak szabadsága legyen más gyalázatára és sérelmére azzal visszaélni.

igazságosnak hiszem a tékelenséget lövény és bírói halalom által korlátozni. De nagy a küldetés, ha a megsejtett lel, vagy a hely szentségét sértelnék kíván lövényes úton elégtételt, és nagy a küldetés, ha a fejedelm emeli szavát, s a káthoztaló itéletet előke kimondván ez elégtételt sügei. Midőn a fél, vagy a lábla szólót, még nem bizonyos, ha a bíró meggyőződése káthoztalást fog-e itélni? De midőn a fejedelm szól, mint ezen rescriptumban illi, a *severissima damnamus* kifejezést hangoztatja: akkor szerelném ludni, ha nálunk vagy akárhonai másutt, fog-e sok bíró találkozni, ki az előre kimondott magas titélnéket saját meggyőződésével ellene szegezni merészt? S ezért van Tek. Rendek, hogy minden alkotmányos monarchiában a végrehajtó hatalom mint a lövényhozó, úgy az itéleti hatalomtól megválasztal. Mert hol az elsővel az utolsó közül egyik vagy másik összekötött, ott az abszolútizmusnak idg kapu nyitlatott; azt pedig emlékeztetés nélkül ludjak a Tak. Rendek, miképpen lövényeink az abszolútizmust világos szavakkal káthoztalalák. S hogy e jelen leírata egybéként is semmi szűkség nem vala, azt a borsodi érdemes követ bőven kifejtette. És felvévén, hogy a barsi nyilatkozás vétkes; nem mondott-e annak lesta előlötje ellen? Nem mondott-e ellent maga a nádor főherceg, az egész képviselői és tábla előlötje ellen? Nem mondott-e országgyűlést előlöt mondott-e kéveseb- be, mint a rescriptum? S ha minden esetre, az amit mondott, elég nem vala: nem illi volna-e elég a lövény? Ki volli-e a sőtett lel előt az 1723. évi 7. cikkely a lövénykönyvből törlövé? Vagy laán azt hittek, hogy elégtételt kivánások sikerellen lesz? De lelték-e próbát? Nem! Elméletiék dk a lövény útját, s lejedelm tekintethez folyamodának: s e telt után kérdem: lehette-e valakinek dűnül venni, ha azt gyantitana, hogy ezáltal akaratk bennünk össze- rezzentem; s akaratk a képviselői szólastól rövid úton elszakltam?

Gondolják meg a Tek. Rendek, miképpen most ugyan kövél és le sö lábla közti eselőt jött a lenyitó szó: de mi biztosít bennünk, ha más ízben magál a kormányt illető nyilatko- zások is nem vélelmek-e hasonló figyelembbe? S mi állásba jut akkor a képviselő, kinek az országos sárlének, sagedelm, addás, katonasájlánás kérdéseiben vagy utasításra vagy meggyőződésé kövélkezésében magál a kormány kívánata ellen kell szegzen? Ily dologban csak egyellénegy garancia van: ha ludnillik semmi névvel nevezendő eset soha nem lötén.

Tönévén pedig, többé garanciától szó nem lehet.

Mindezeket őhajtom e rescriptum miatt lájdalumunkat és aggodalmunkat a királyi felség- ebe lefeszteni; s akartam, bár e lájdalom, ez aggodalom bővben s ézékenyebben jeleneteli volna ki. De minetűna a Tek. karok és Rendek bölcsessége ez előtünk lötő annyi bizonyosan nyernem kell, hogy sem heveskedéssel, sem lilcsapongással senki nem vádolhat.

(1834)

Uo. 143-146.

"gen kamnyen"

A zsidók polgárosításáról

Mindazon kévekezeletlenségök között, melyeket korunkban a haladást s az ügynevezéssel konzervatív elveknél vitálja szűl, talán egy sincs, mely inkább szemünkbe ütne, mint az, mely a zsidók állapota körül Európának sok részében még létezik. Egy szüntelen hárad vadak közé állítva azon korban, melynek felelőszava: szabadság, melynek magas feladati minden ember jogainak kiválasztása: csak a zsidó az, kinek a középkor még eddig elmúlt nem akar, csak ő, kivel magát senki rokonnak nem érz, csak ő minden elnyomottakközött, kinek szenvedéssel szőtt szőnyegre, kinek panaszaival viszhangozt nem találhat. Az idő elől, melyben a törvényhozás s szerencsétlen néposztály földi ill is kilejtéséért áldoz kézzel; e jelen izenet, melyben e nép polgárosítása kívánatik, egy új bizonyítványa a haladásunknak, egy új fényes tanúsága azon konzekvenciáknak, melyek képviselői táblánk a szabadság fele halad, azon erős meggyőződésről táplálván, hogy csak a minden néposztályok iránt gyakorolt hasonló igazság, csak minden ember jogainak teljes léte az alap, amelyen egy szabad alkotmány épülhet. Ha meggondolom, hogy e népek sorsa ezenül csak a mélt. tábla szűz jövőt vár e hazában. Nem akarok hosszas lenni, azért nem fogom említeni azon állapotot, melyben e népeknek nagy része eddig hazánkban él. A mélt. főrendek ismertek mindent s bizonyára csak fontos okok által tartóztatnak vissza eddig ezen állapott megzúnlításától. Csak azon okokról fogok szólni tehát, csak azoknak megcéljoltásával foglalkozok, melyek a zsidók polgárosítása ellen közönségesen felhozhatnák, a többi e mélt. tábla igazságseleltetése bízhatom.

Mindaz, mi a zsidók polgárosítása ellen közönségesen mondott, három fő okra vihető vissza. Az első: hogy a zsidók egy romlott faj, mely a szabadságra s nemzedékre átörökölve nem képesek a zsidók polgárosítására mindaddig egy népzseleltetés népeitől, soha valóban meghonosodni nem fognak s polgárosítva mindig egy népzseleltetés elemét fognak tenni a hazában. A harmadik: hogy a zsidók polgárosítása a keresztény népesség legnagyobb veszélye nélkül lehetetlen. Nézzük az első. Ha az ember nem tudná, hogy a zsidók állatnemesítésben bizonyítva semmi, mint azt, hogy az állatnemesítés végül meggyőződik, nem látunk állatnemesítésben bizonyítva semmi, mint azt, hogy az állatnemesítés sohasem volt hiábavaló a protekciunak. Az angolok a kalózkusokat elnyomták, a csatorzában Szent Bertalan-éj kélt, ürügyül a vallás vétele. Egész népek elnyomtalnak; mondalk, hogy a szabadságra még meg nem értek s ezzel minden meg van mondva; mit nyugszik, ha azt, mit öntetnek megvallani szögyenlene, egy magasabb szűkületnek tulajdoníthat. A zsidók is elnyomottak; itt is ürügy kélt, s nem hiányzik. „A zsidók romlott faj – így szól a sokaság – csak önhasznuknak élve, minden magasabb erkölcsi elvek nélkül; a

családság és népek veszőjeletett tulajdona." Legyen szabad e nehéz panaszokra csak egy szóval felelnem: ék elnyomottak! Vagy azt gondoljuk-e, hogy évezredek elnyomás egy népet moralizálni fog? Hogy egy néposztályt megfosztalunk minden polgári, minden emberi jogoktól, hogy megveteljük ezredeket s hogy az, kire a közpróbáció kimondjuk, kinek neve gyalázat, a cívenásai szégyenbelyegek, elromlani nem fog? Hogy azt, kit lábbal letapodtunk, sárban nem fogjuk találni? Ha azt gondolok, nézzünk mas nemzeteket, nézzük az erős rómaiak ivadékat most, nézzük a görögöket napjainkban, nézzük a hatalmas Spanyolországot, miután egy háromszázados zsarnokság rajta álment s valljuk meg leg-
alább, hogy a zsidó nemzet nem azon egy, melyet elnyomás ronta meg. S ez legyen egyszersmind fellet az ellenvetések másodikára; mert vajon csodálatos-e, hogy a zsidók eddig semmi nemzetiséget nem mutattak; ivadékról ivadéka házankban lakva, nemzetünk szokásait, nyelvét, szellemét tölvenni nem akarják? Megvallom, mélt. töiendek, ha meggon-
dolom, hogy a zsidók polgárosításáról csak most tanácskozunk, s hogy ellenvetesül az hozatik fel, hogy e nép még eddig nemzetiséget nem mutatott, azaz: hogy azon hazában, melyben mindig idegennek tekintelt, magát honosnak nem érzi; hogy azon nemzettel, melynél csak megvetést látáll, nem egyesül: azon alkotmányért, melynek csak terhelt ismeré, buzogni nem tudott; ha meggon-dolom mindezt: nem ludom, bámuljam-e azokat, kik ez okot felhozák, vagy szájam, kik ellen felhozott? Mert vajon lehet-e csodálkoznunk, ha azok, kik csak elnyomattak, nemzetiséget ki nem tejtének? Lehet-e tétnünk, hogy önnemzetiségünkre veszélyt háramlanék, ha egy ily kis idegen népelemet polgárijogainkba részeslünk? Franciaországának német tartományát, melyek egy század alatt lanciaikká váltak, egész Anglia, hol annyi különböző faj egy nagy nemzeté egyesült, megletelnek e kérdésre s minden elméleti okoskodásnát világosabban bizonyítják, hogy a legkülönbözőbb népanyagok egy nagy egészéé egyesülnek mindig s mindenütt, hol hasonló jogok hasonló érdekekben központosítják a különvált részeket s hogy, miként Hollandiában, Francia-s
Angolországban, az észak-amerikai szövetségben látjuk, a polgárosított zsidókat nemzeti-ségnek hiányával többé nem vádolja senki: úgy nem fogja ezzel valóhalni őket senki nálunk is, mihielyt polgárosításuk által nemzetünk legajvia váltak, mihielyt hazát nyerve a hazasze-
retet nekik is lehetővé vált. Nem akarok hosszabb lenni, s csak még azon ellenvetésre kívánok felteni, mely a zsidók polgárosítása veszélye iránt tételik s mely hatással van, kik a polgárosítását egybéként igazságosnak ismerik. Mondatik, hogy a zsidók egészen kereskedési iparkodások között élve, e nemzet más lakosainál több ügyességgel bírnak s hogy így egy lokra emelve a többieket, mi jogegyenlőség nevében adatott, állaluk könnyen mások elnyomására használnának. Mondhatnám erre, hogy azon nemzeteknek példája, hol a zsidók már emancipáltak, más mutak; mondhalnám, hogy a zsidóknak egészen kereskedési irányja inkább elnyomásuknak következése, mely állat e nép egész munkássága egészen kereskedésre szorítlvalán, ez egy ponton szükségképpen magasabb-ra emelteteli; mondhatnám, hogy a polgárosítás által a zsidóknak új utak nyíltatván, ezen tisztán kereskedelmi szellem az emancipáció után inkább gyengülni, mint erősödni fog; do mindezek csak hihelőségek, és én nem logom a mélt. töiendéket, arra: hogy mindazon rossz csak egyre legyen szabad ligyelméletzetnem a mélt. töiendéket, arra: hogy mindazon rossz következékek, melyeket a polgárosításból jöslünk, már léleznek, s ha a polgárosítás e káros állapotot nem fogja is megszüntetni, azt legalább nem tagadhalja senki, hogy mindazon rossz, m't a zsidókról tudunk, a legnagyobb középkei elnyomás által támadott, a moslani elnyomás alatt női, s hogy így az elnyomás legalább a bajok megszüntetéséhez vezetni nem fog. Mert vajon mik azon okok, melyekért a zsidók polgárosítását annyira veszélyesnek

tartjuk? „Ha valahol a lakosoknál nagyobb szegénységben élünk, mint más helyeken, legyenek
 bizonyosok, zsidóit fogunk látni, ki ezt okozta” – így szól az egyik. De vajon ez azt
 bizonyítja-e, hogy a zsidóknak mostani állapota a közjóra szükséges? „Ha valahol lovatárg
 követik el, az orgazda, az, ki a lovat a telhez készít s benne segít, bizonyára zsidó
 vála” – így szól a másik. De vajon ez a jelen állapot elcsérelésére szolgál-e? „Ha valahol család
 követelt el, a zsidó nem fog hiányozni” – így szól a harmadik. De vajon ez azt bizonyítja-e,
 hogy a jelen törvények a keresztényt a zsidó ellen biztosítja? S ha látnak, hogy az elnyomás,
 mely eddig létezett, polgárait nem biztosítja; ha meggyőződünk, hogy ezen elnyomás,
 nagyobb már nem lehet, csak a központi példája szerint zsidóüldözéseket követni s őket
 börtönből megfosztani nem akadjuk: jobban-e e nép polgáraitásába helyezni inkább
 reményeikkel, mint egy oly állapothoz ragaszkodni, melynek káros következtelenségét
 nem lehet, s mely, ha a közjó nem védhet, bizonyára minden igazságszerezet, minden
 keresztény érzeménytől elszakít? Ha mindez áll, ha a zsidó demoralizációjának oka
 csak az elnyomás, mely alatt e nemzel eddig szenvedett; ha antinacionális szellemének
 külsője csak az az állapot, amelyben a zsidó magát eddig a haza polgárának nem érezhette;
 ha valószínű, hogy a zsidók polgárosítása e nemzel morallizációjára s nemzetelcsítésére
 jótékonyan fog hatni; ha bizonyos, hogy ezen polgárosítás legalább semmi oly rosszat maga
 után vonni nem fog, mit má’ a mostani elnyomás alatt teljes mértékben nem tapasztalánk;
 bátran merem mondani, nincs ok, mely miniket a Rendek kivánságnak megtaga-
 dására bírhatna; nincs semmi ok, mely miniket egy oly törvény alkoldásától visszatartat-
 na, melyet századunk felvilágosodottabb szelleme kíván, melyet nemzetiességünknek
 érdeke megenged, melyet ezreknek áldása fog követni.

(1840)

Bárd Félvös József: *Beszédek*. Budapest, 1905. II. kötet, 14–19.

HORVÁTH MIHÁLY

A demokrácia kifejlése honunkban

„Ha Franciaország történetét egyik fél évszázadtól a másikig fejtegetjük, kétfős lorradalmat veszünk észre a társadalmi állapotban. A nemesember mélyebbre süllyedt a társasági rendfokozalon, míg a polgár emelkedett. Minden fél század közelebb viszi őket egymáshoz, s nemcsak érintkezni fognak egymással. Ez nem egyedül Franciaországban sajátosság, hanem az egész kereszténységben közös esemény.

Mindenütt láthatni, hogy a népi életnek különféle eseményei kedveznek a polgári egyenlőségnek s annak fejlesztésére minden ember segédkezést nyújt, azok nemkülönben, kik azt szándékosan elősegítik, miként azok, kik annak szolgálni nem akarnak; sőt még azok is, kik ellenségeinek vallják magokat. Mindnyájan ugyanazon pályán tolatnak előre s közösen munkálkodnak majd akaraluk ellen, majd akaratlajokon kívül; mindnyájan vak eszközök az isten kezében.

Tehát a rendi egyenlőség lokozatos kifejlése a gondviselés határozata, mert a közös események és állandó s naponként inkább s inkább kisiklik az emberek hatalma alól. Minden események és emberek segítik annak kifejlését.”

Ezt olvasám Tocqueville Eleknek az észak-amerikai szabad státusokról írt remek munkájában. S gondolkodni kezdék, vajon nem téved-e a nagy hírű szerző, midőn véleményét ezen annyira fontos, mint kétes jövődjű ügyben oly halározottan kimondja, s vajon illik-e ránkis az, amit ő a francia állapotokról állalánosságra emelkedve, minden keresztény népről állít, van-e nyoma hazánkban az egyenlőség kifejlésének?

Midőn gondolatimmal társadalmi állapotunk elemein átrepültem, látám, hogy az arisztokráciát még ma is régi fénye körmezi, ma is bírtokában van ősi javainak s jogainak, hogy a törvényhozásba, melyből egyedül származhatik jogszerű átalakulás, ma is oly elhalálozó befolyással bír, mint hajdan; látám, hogy a papság, az arisztokráciának ezen hatalmas, kellős erejű eleme, jogaiból mindmáig mit sem veszített. Sőt látám, hogy kíváit a nagyobb földbírtokosok az ipamok legbiztosabb hasznú ágát, a mezői gazdaságot mindinkább kiejtven s tökélyesítven, s ma már műipari s kereskedési vállalatoktól sem idegenkedvén, mint hajdan, a pénz hatalma is körükben biztosítani törekednek.

A kétség mélyebb nyomozásra ösztönzött s figyelmesebben kezdém meghányani állapotaink természetét, az újabb események jellemét s forrását, a közvéleményt s a kor eszméinek irányát. S minél tovább haladék vizsgálódásaimban, annál világosabban látám, hogy a nagy hírű politikai írónak idézett állítása, bár nem annyira, mint Franciaországra, de bizonyos mértékben honunkra is illik, hogy az egyenlőségi elv a nemesi hatalomtól kortólalt alkotmányos monarchiánk keblében is kifejlésnek indul.

Úgy gondolom, hogy a demokrácia foglalásai a civilizációval és felvilágosultsággal egy arányban terjednek és gyarapodnak.

s míg egyrészt ezek a lársalgásban egyenlőséget követelnek vagy pénzerejük érzetében néha talán némi többséget is bírólnak, a lekötelezettség nem mindig van kedve, s ha van, nem mindig sikerül velük szemközt, elsőseggel érezetni. Mások, kik eléggé felvilágosultak érteni, hogy minden jogszerű keresetmód létszerű és a föld termékeivel vagy a műipar terményeivel való kereskedés semmivel sem aljasabb loglalkodás a termesztésnél, mintegy szándékosan terjesztik az egyenlőséget, minden különféle anyagi célú lársulalokban egyesülnek olyanokkal, kiket, mivel gazdagok, születésük homálya mellett sem lartanak magokhoz méltatlanoknak.

A felvilágosulás és civilizáció, ludomány és ipar tehát leghatalmasabb bajnokai a demokráciának. Ezek azon szíkták, melyeket annál bizonyosabb törést szenved az arisztokrácia, mennél nagyobb egyenlősítő ereje van a ludománynak s gazdagságnak, s minél több a mód és alkalom ezeknek a birtokába jutni. A társadalmi egyenlőség pedig, melynek pénz és értelem mind lágabb utat nyit, ellenállhatatlan erővel logja aláadni azon közfalat, mely a két osztályt egymástól jog tekintetében elválasztja. Maga az ország anyagi virágzata, mely a löbb osztálynak is nem kevésbé érdekében áll, mint a nemtelennek, s e virágzal vágya is, mely mindenkiel közös, hatalmasen segíteni logja foglalásaiban az egyenlőségi elvet: az eszközök, melyek amazt gyarapítják, nagy részben ennek is előmozdítói.

De a felvilágosuláson s civilizáción kívül vannak még más lényezők is, melyek amazoknál talán gyöngébbeknek látszanak, de mivel a hatalomrendszere egyenesen hatnak, amazoknál nem csekélyebb, sőt nem ritkán gyorsabb eredményt adnak.

Az arisztokrácia nálunk két részre szakad. A jogban csekély, sőt ha a törvényhozási módozathoz járulást kívesszük, semmi a különbség. De annál nagyobb különbséget veszünk észre a társadalmi állapotban.

Íly körülmények közli lehetnek s nem kélelkedek, hogy vannak is idők, midőn mind a két rész, egyik talán akarátán kívül, másik akarátának ellenére is, előmozdíja az egyenlőséget: midőn a büszke főnemesség a gazdagokat pénzerejük miatt hódítja magához: az alnemesesség a löbbség erejében s az ettől kimondott közvélemény hatalmában keresi lémaszát: s így mind a két rész saját érdekében harcolva szolgál az egyenlőségnek.

Az egyenlőség elve nálunk minegy észrevételül máris annyira haladt, hogy szembeütő hatást gyakorol az erkölcsökre szintűgy, mint a törvényekre.

Sok előítéletet ápot ugyan még kebelében az arisztokrácia az alsóbb osztály iránti viszonyaiban, kivált a társalgásiakban. De a körülmények máris gyakran kényszerítik magába lojtani a visszaszató gőgöt.

„Egyesüljünk!” – e szó korunk jelszava, midőn azt a nemes lelkű gróf Széchenyi István kimondolla. S e szócska, mely a hon állapotának javulására varázserővel hat, az egyenlőség gyarapodásának is egyik leghatalmasabb eszköze; s hogy e szó a hazában visszhangra talál, egyszersmind világosan bizonyítja is az egyenlőségi elvnek, mely minden egyesületnek lö cleme, kilejléséi.

Egy évtized óta mindennemű, tudományos művészeti, emberiségi s anyagi célok elérésére számos, naponkénti szaporodó lársaságok s egyesületek alakulnak közölünk, melyek minden osztályukat egyesítenek kebelükben; e lársulalok kizárólag egyenlőségi elven alapulnak: lö- és alnemes, polgár, ludós, művész, gazdag és szegény mind egyenlő jogokkal bírnak itt, hol nemcsak a születés állal nyert rendi elsőbbség, hanem a rangfokozat is megszűnik, hol birtokos és kézműves, nemes és nemtelen csak mint közcéllra törekvő lársulali tag lép be a küszöbön, s hol az arisztokrácia nem ritkán oly helyzetbe jő szemközt az alsóbb osztálybeli, hogy viseletében egyenlőséget színlelni kénytelen, ha érdekében károsulni nem akar.

adnak részt a legfőbb hatalom gyakorlásában, a törvényhozásban, bennük az arisztokrácia elleni hatalmuk támasztal keresvén. Most a városok maguk követelik a jog kiterjesztését és gyarapítását. Az alnemesség igényüket nem ellenzi. Sőt partolja: nem azért pedig, mintha a városoktól felhozott történelmi jogalapokat érvényeseknek tartaná, hanem egyedül egyenlőségi szelleméből: maga állítja, hogy az egyenlőség elve műveltség, értelme s pénzérő által sokkal inkább kifejtve van már, mintsem a városiak ezen igényét, a közből kára nélkül mellőzni vagy megtagadni lehetne. Sőt a lárgyban maga az alnemesség sürgeti az egyenlőségi elv bővebb kifejtését, midőn attól feltételezi a követelt jog megadását, ha a városok, melyek eddigi szerkezetüknél logja a kormány érdekeihez szítottak, igazgatásukban önállóbbak, a kormánytól függetlenebbek lesznek, s abba a városi közönségnek több befolyást engednek. szóval, ha demokráciaibb alakot öltenek magukra.

Más országoknak, melyek e tekintetben honunknál tovább hatadtak, példája bizonyítja, hogy nincs mód az egyenlőség ezen kifejtését meggátolni. Századok óta mindenféle akadályok közt haladt az előre, és egy nemzedék ellentőrekövse fogná-e azt megsemmisíthetni? Oly ár az, amelynek fokként dagadó hatalmát megsemmisíteni úgysem lehet, mint elzárni nem a forrásokkal, melyekből származik; minden gát pedig, mely elébe vetetik, vagy elsodortatik, vagy veszedelmes dűlásokat okozhat az erőszakos kiadásban.

„Senki sem tudhatja a társaságnak jelen állapotában – úgymond Tocqueville –, mi módon fog az előhaladni, mert az előkor történelmében hasonló állapotot nem ismerünk. A rendek a keresztények közt egymással egyenlőbbek lettek, mint valaha, bármelyik világűrben voltak. Az a nagyszerű, mit e tekintetben magunk előtt látunk, meggátol bennünket bizonyossággal meghalározni azt, mi abból a jövőben következni fog.

De – így folytatja tovább – ha hosszas szemlélődés s pártatlan vizsgálódás az élő kortársakat arról meggyőzendik, hogy az egyenlőségnek halkan előhaladó kilejlése történelmük egyszersmind múltja és jövője, akkor ezen egyellen főfedezés fogja leleplezni a világkormányzó akaratának szent jellemét. Ebből kitűnhetik, hogy a gondolat és szándék, ezen egyenlőséget meggátolni kísértő harc logna lenni maga az isten ellen, s hogy a népeknek nem marad egyéb választásuk, mint az, hogy magukat nyugodtan alávéssék azon társasági állapotnak, melyet nekik a gondviselés kitűz.”

Azonban a demokrácia lökéletes győzedelme honunkban még igen távol lehet. De bármikor történjék, meggyőződve vagyok, hogy az sem a kormányra, sem a népre oly veszélyteljes rázkódásokat nem fog szülni, mint Franciaországban. Alkotmányos intézeteink életrevalósága s kormányunk bölcsessége mérsékelni fogják a szellemi gerjedést, melyet az előhozand, s vezetni annak kilejlését. S hogy ismét Tocqueville szavaival éljek: „Ha ezen átalakulás megtörténend, a nép a törvényt saját műveként tekintendi, azt szeretni s magát annak önként alá fogja vetni. A kormány tekintélye mint szükséges fog előtűnni; a státusfőnek szerete nem szenvedély leendő löbbé, hanem egy okos és nyugodt hajlandóság. Ha mindenkinek megvan a maga joga s bizonyos annak megtartásáról: akkor minden osztályok közt egy férfias bizodalom s bizonyos neme a kölcsönös engedélynek fog megalapulni, miben a kevelységnek semmi nyoma sem lesz. A maga valódi hasznát ismerő nép érteni fogja, miképpen a társadalmi állapot jótéteményeinek éldelhetése szükségessé teszi, hogy magát terheinek alávéssék.”

Tagadni azonban nem lehet, hogy ily átalakulás némi rázkódást mindig okoz, s mintegy lázas állapotba teszi a társaságot; sőt ha a nép a kormánytól e fontos forradalomra elő nem készítetik, s nem vezettetik, éppen úgy fellorgalhaja a társasági állapotot, miként Franciaországban, hol a demokrácia a maga szilaj ösztönére hagyatva, a vallásos hitől, mi a nép

kelebebol kivesszel, nem gyamoltilva, a kormánytól s törvényektől nem segítítve lejjel ki s
 nőt fel, mint a szűlőben árva, kik nagyvárosaink utcáin összegyűlnek, s egymást csak így
 nyomorban s elvelemiltségben ismerik meg. S így történt, hogy Franciaországban a
 demokrácia kifejeit anélkül, hogy a státus oly állapotban volt volna, minthogya annak
 átalmaill szelldílné, kándésait kiíthatták, s természetesen hasznai kifejthetné. Ott a de-
 mokráciának csak bűnt garzdálkodtak, erényei ismeretlenek valának.

Úgy vélekedem, hogy ez nálunk nem fog történhemi. De az egészséges kifejés biztos-
 tására mégis szükséges, hogy a hatalomviszék a mozgalmakat rendezzék, irányozzák, a
 közügyek kétféle ismeretét a nyilvánosság által tefesszék; mindenekelőtt pedig egy, az
 eddiginél jobb nevelési rendszer által a népből a vallásos hillel erősítsék, az erkölcsöket
 tisztogassák, a vallást és világi hatalom közli viszonyokat úgy rendezzék, hogy amaz
 jötekony uraságát a kedélyek előlt akadályaitanul kifejthesse.

A legérettebb, hatalmasabb és erőnyesebb rendeknek van ez úgben kitűzve azon-
 igen fontos hivatás, miszerint ezen általakulást, mit gátolni veszélyes volna, úgy rendezzék
 s vezessék, hogy mindaz, mit e fejles hataldása kíván, a szokásokban, eszmékben, erköl-
 csökben és törvényekben is kifejeztessék, s törvényeszerűleg megálapíttassék; így a demok-
 rácia a másutt nyilatkozó kiscapongásoktól megóvva, belőle mindazon jó, hasznos és
 áldásos kifejtések, mit az a kormányra és népre természeténél fogva áraszthat.

(1841)

Folyótársodás, liberalizmus, függetlenség harca. (Szakesszelle: Pál Lajos.) Budapest, 1986. 31-40.

Az igazságszolgáltatásról

Tízlelt házi! (*Hajliki Hajliki*) Tudjuk s érezzük valamennyien, hogy börtendezésünk minden ágában sok a hiba, melyeket javílanunk kell, sok a lényeges hiány, melyeknek pótlása muhihatánul szükség.

Nehéz a munka, mely nélkül vár és nem halasztható, mert minden halasztás az ország letemese kárával jár.

Elleltek lehetnek a vélemények arra nézve, hogy a közigazgatásnak melyik ágát szükse. Minden fontosak s muhihatánul szüksegesek a közigazgatás különféle ágaiban a javítások;

de valamennyi ugyanazon egy időben, egyszerre nem tárgyalhatjuk, s véleményem szerint a sok szükseges közt a legszüksegebb és legürgentebb az igazságszolgáltatásnak

élszerűbb általalkítás. mert közgazgatásunk egyik ága sincs oly zárt állapoltban, mint éppen az igazságszolgáltatás. (*Helyesítés a jobb oldalon*) Büntető törvénykönyvünk nincs,

delegírenesek azon szabályok, melyek törvény gyaránál szolgáltnak. Sok más egyes törvény vagy éppen hiányzik, vagy változtatást igényel. Börtenszállatok rendezése, a régi kortól reánk

maradt alakkjában, az igazságszolgáltatás gyors és biztos eszköze nem lehet.

Pedig az államélet legagagiasabb körle a zárt igazságszolgáltatás, és amely állam nem

tud, vagy nem akar akkint intézkedni, hogy mindenkinnek, aki személyre vagy vagyonára nézve a törvény oltalmát veszti igénybe, a bírói hatalom törvényszerűen, gyorsan és pontosan szolgáltsa ki az igazságot, azon állam ne számíson benső lellődésre, ne

számíson arra, hogy hilele mások elött meg fog szilárdulni, ne számíson a polgárok jólétének biztoságára. (*Teljesz.*)

Az igazságszolgáltatásra vonatkozó törvényjavaslatok egyike, mely a bírói hatalom gyakorlati életében van. Legfontosabb s legelső része ez a törvénykezés

rendezésének, legnagyobb figyelmet s óvatosságot kíván, mert a bírói hatalom nagy hatalom, véglegesen intézkedik a polgárok személye és vagyona fölött; szükseges tehát,

hogy a polgárokknak a törvény is, de a bíró személye is nyújtson e részben garanciát, s ezért fontos azon kérdés, hogy kitől függjön a bírák kinevezése?

Ezen kérdésre mondcom el előbbben is véleményemet, mert ez a legfontosabb elv az egész törvényjavaslatban. (*Hajliki Hajliki*)

Kélmód áll elölünk, mely egyaránt némileg ellenkező: egyik a választás, mely némely bíróságokra nézve, különösen a megyéknél és városoknál eddig gyakorlatban volt; a másik a királyi kinevezés, melyet az igazságügyminiszter úr hoz javaslatba.

Meghatározhatja a törvény azon kellékeket, melyek a bíróban szüksegesek, gondoskodnak annak törvényes függetlenségéről, körülírhatja, szigonlan megszabhatja a szakkép-

zettségnek posztulátumait, megállapíthatja a módot, mellyel e szakképzettség bebizonyítandó; de a törvény ezen rendeleteinek csak a gyakorlati alkalmazás ad életet. Ismerek egyéneket, pedig nem keveset, kik ezt képesek bebizonyítani, hogy az ügyvédi vizsgálatottak, s jó lélekkel mégsem merném közébe lenni a bírói hatalmat, éppen a szakképzettség hiánya miatt.

Tévedések, csalódások mindig lesznek, akár úgy nevezlessenek a bírák, akár úgy választassanak. Csak az a kérdés, melyik mód nyújt több reményt, hogy az ily tévedések, csalódások elkerüljenek?

Akik a választást tartják célszerűbbnek, azt állítják, hogy a választók jobban ismerhetik a köztük élők személyeit, mint a minisztérium az országban szerle lakó százakat vagy ezreket.

Ha biztosan lehetne remélni, hogy a választók mindig lelkiismeretesen, saját meggyőződésük szerint s annáltozva, mert a bírói hivatalba lépni akaról mint alkalmas ismerik, fognak választani, nem volna fontosság nélküli az említett ok; ámbár még akkor is igaz, hogy azon sok száz választó közül, kik egy megyében vannak, sokan, igen seken egyet sem ismernek azon tagok közül, akikre szavaznak, sokan azok valóságos képességét megítélni sem tudják. *(Úgy van! Jobb felől.)*

De azontól tudjuk, hogy a választások egyes nagyobb befolyással bírók által vezetettek, s a választók azok szava után indulnak és könnyen hibásan indulnak. *(Úgy van! Jobb felől.)*

A tévedésen kívül szándékosan is történhetik valamely nem alkalmas bírónak megválasztása.

Ha mi biztosak volnánk, hogy a választásoknál ily szándékosság nem fordul elő, talán nem szólnánk ily határozottan a választások ellen, valamint ha az ellenkező véleményűek nem tartanák lehetőnek, hogy a miniszter – nem a személyről, hanem a hivatalról van itt szó – egyszer vagy másszor pártérdekből, vagy bármi más lekinletekből szándékosan is lehel a kinevezés alá oly előterjesztést, melyben azután nem lesz köszönet, ők is kevésbé támadnak meg a törvényjavaslat eme pontját.

De, midőn óvatosság szükséges, az ily hibákkal s emberi gyengeséget, önérdeket és szenvedélyeket nem lehet kihagyni a számításból. Tekintsük tehát, hol fordulhatnak elő könnyen és számosabban az efféle visszaélések? *(Halljuk! Halljuk!)*

A választótestületek megyékben és városokban rendesen nagyobb számúak, azok között sokan találkoznak, kiknek érdekükben van oly bírói választani, aki az ő érdekeiknek kedvezni fog. Gyakran éppen azok, kik legnagyobb befolyással bírnak a választásokra, vannak ily esetben, s az ő befolyásuk alatt könnyen megtörténhetik a hibás választás. Példákat tudnék fölhozni, tudnék eseteket említeni, melyekben egy hatalmas, gazdag földesúr, kinek tetemes úrbéri póre van folyamatban, nemcsak a szolgabírónak, hanem a törvényszéki tagoknak megválasztására is nagy összeggel költött, hogy ily módon ügyének kedvező, s e részben nem független bírói válasszon. Tudok ellenkező esetet is, hogy számos község nagy fontosságú úrbéri póreinek érdekében azok által, kik közülük a megyei bizottságban voltak, részrehajló befolyást gyakorolt a bíróválasztásra. Ez – fájdalom – így volt, s a választások mellett így lenne jövőben is.

Ellenben a miniszternek nincs érdekében rossz bírói nevezetni ki, nemcsak azért, mert felelős, de azért is, mert kiválólág becsületébe vág, hogy a bírák alkalmas tagokból alakíttassanak. *(Helyesítés a jobb oldalon.)* És ha talán valaki azt mondaná, hogy a miniszternek is lehel póre: erre egyszerű feleletem az, hogy még, ha ily esetben eltérne is kötelessége ösvényéről a miniszter, ez sajnálatos, de csak egy eset volna, azon sok száz esettel szemben, melyek ily módon a megyei és városi választásoknál előfordulhatnak.

ajánlók némelyek, hogy a bírák választása biztonságosabb garancia az egyéni s az alkotmányos szabadságoknak, mint a kivézés. Vonjunk párhuzamot a két mód között. (Hajliuk!)

A bírák kivézésére vonatkozóan, mint különbözően a bírák, vagy érkező tárgyaknak. Bárnyácz esetében, így hiszem, hogy jóváhagyás hazárdnak és esélytelennek látni. A miniszter tehát, ha szándéka volna is valakit bosszúból vagy pártérdekből illdözbe venni, ezt büntetve el kellene látni. Egyébirtani így üldözések legkönyebben fordulhatnak elő több bírák kivételével, de ezekre nézve bizonyosan reménylen, hogy a miniszternek a több bírák kivételével fog elénk terjeszteni egy állambírádság alakításáról, melynek felelősséget a büntetés és vétség fölött ez a bírádság legyen hivatva felelősséget nevezni ki, s minden politikai bűntett és vétség fölött ez a bírádság legyen hivatva felelősséget nevezni ki, s minden politikai, sem egyéni büntetési esetekben nincs mit tartani a több bírádságoknak dőlése állal teendő kivézéséről. (Élénk helyeslés a jobb oldalon.)

Ami pedig a vagyoni kérdéseket s a politikai pöröket illeti, mi érdeke volna a miniszternek, hogy már előre fezzetve bírákat nevezni ki, hogy azok az ő befolyása alatt helytállóan ítélejenek magánügyek között, főntorogó vagyoni kérdések fölött, oly kérdések fölött, melyek most még nem is lezártak, vagy legalább a miniszter előtt tudva nem lehettek? Másrészt azonban a választónak s azok vezetőinek sokkal könnyebben fölfele az ilyen érdekek és tekintet. Egyébirtani hazánkban nemcsak bírádságok választása után fölfele de ugyan eddig, de a legtöbb bírádságok mindig kivézéséről függnek és a választás elvénél pártolói most sem akarják a választást a legtöbb bírádságokra is kiterjeszteni. Ha már volna is garancia a megyei bírádságok kivézésében, mint sikerében volna az, ha a választói első bírádságok fölfele a kivézésről bírádságok megváltozhatatlak? (Helyes-

lése a jobb oldalon.) A választás tehát az egyéni szabadságnak semmivel nem nyúl több garanciát, mint a kivézésről bíró, sőt a mondottak szerint sokkal kevesebbet. Alkotmányos garanciát is keresnek némelyek az első bírádságok választásában, de én abban ilyen garanciát éppen nem látok, nemcsak az imént említett fölfele bírák miatt, hanem azért sem, mert nem látom át, mennyivel volna több oka a kivézésről bíróknak az alkotmány gyöngyözt, mint a választott bíróknak? (Helyeslés a jobb oldalon.) Fölfelezek, hogy a kivézésről bíró nem függ el, mert a miniszterium által a törvény szab- ta eseleken elmozdítottak s megérdemelt elmozdításban meilázhatók. De az elmoz- pedig még akkor is fön kellene állni, ha az első bírádságok tagjai választásának, mert azt csak nem akartakja senki, hogy az így bírák még büntetll vagy vétség, vagy hivatalos viszárségek eseleben se legyenek elmozdítottak. (Helyeslés.) Ugyanin, ha az első bírádságok választásának, a felsőbbek kivézésének, elmozdításának a miniszteriumtól függnek és szűnügy meilázhatók. Ez az egész ellenvele tehát egyik módra nézve csak annyit nyom, mint a másikra. (Élénk helyeslés a jobb oldalon.) Azt állítják némelyek, hogy a bírádságok kivézésa a megyéknek jogához s autonómiájá- hoz tartozik. (Hajliuk!)

En az alkotmányzatot nagy fontosságúnak látom, fön kíváncsi tanítani azt a megyéknek, sőt öhajom kiterjeszteni, törvényszabás korlátozások közl, a községek is, amennyiben ez a parlamentis rendszertől összeegyeztethető. De néztem szeml a megyék nem koordinált testletek a státushatalom irányában (élénk helyeslés a jobb oldalon), hanem olyan testü-

letek, melyek az összes kormányzat rendszernek alkotórészeit képezik, melyeknek az állam

a kormányzat célszerűsége tekintetéből is autonómiát adott. A megye jogokkal s hatalommal bír egyes polgárok irányában, jogokkal bír a kormány irányában, de az állam irányában jogokat nem érvényesíthet. *(Hosszas helyeslés a jobb oldalon.)* A megyék nem föderatív részei az összes államnak, s nem bírhatnak az államtól elkülönző, vagy azzal éppen ellenkező jogokkal. *(Élénk helyeslés a jobb oldalon.)*

Elég legyen erre egy példát fölhoznom. 1848 előtt joga volt minden megyének két követet választani s öket utasítással ettálni, és így némileg egyenes belolyást gyakorolni a törvényhozásra. Ez a jogol éppen az 1848. évi törvény törölte el. A megyének mint megyének nincs többé határozó befolyása magára a törvényhozásra, utasítást nem adhat, s a választási jog nem a megyél, hanem külön kerületekben az egyes polgárokat illeti. És miért halározott így az 1848. évi országgyűlés? Mert az állam közérdeke így halározatot kívánt. Csorbul-e ezáltal alkotmányunk, s panaszkodhattak-e emiatt a megyék jogséretemről? *(Élénk helyeslés a jobb oldalon.)*

A bíróságok miként alakításánál első és fő tekintetnek tartom az igazságszolgáltatás érdekét, s e tekintetel semmi más tekintetnek vagy régibb gyakorlatnak alárendelni nem lehet. *(Hosszas helyeslés a jobb oldalon.)*

Ha valaki azt mondja, hogy a választási az igazságszolgáltatás érdekében tartja célszerűbbnek s ezt okokkal támogatja, meghajlok azon joga előtt, hogy e részben meggyőződését kövessa s talán fontosnak is tekinthelem érveinek egyikét vagy másikat; de azt, ha valaki érv gyanánt nem az igazságszolgáltatás érdekeire, hanem a megyéknek jogára hivatkozik, nem tartom sem helyesnek, sem alkotmányosnak. *(Hosszabb helyeslés a jobb oldalon.)*

Másik fő elv az előttünk levő törvényjavaslatban az, hogy az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülöníttessék. Ezen elvet is egész terjedelmében helyeslem.

Hajdan, midőn a megyei bíróságok választása részint törvény, részint gyakorlat által érvényre jutott, a perlekedők száma nagyon csekély volt; akkor ugyanazon tisztviselők, kik a politikai közigazgatást vitték, a bíraskodást is könnyen teljesíthették. Még ifjabb korban is, midőn a megyében éltem, a száz négyszög mértöld területű Zala vármegyében, melynek kélszáznyolcvanezer lakosa van, évenként négyszer, s mindenkor csak két hélig tartottak a törvényszékek, s képesek voltak ellátni az oda tartozó elsőbírósági és föllebbviteli pörökkel, tehát nyolc hét alatt egy esztendőben. De most a népesedés szaporodása, a növekvő ipar és forgalom, a kereskedés, az élénkebb mozgás annyira megszaporította a pörökkel, hogy egész évi folytonos működés mellett is alig képesek a bíróságok az igazságszolgáltatást kellően ellátni. A politikai közigazgatás annyi munkát ad, hogy a politikai tisztviselőknek egész idejét, erejét elfoglalja. Hogyan lehetne azoknál még ezentúl is meghagyni a bíraskodást?

Mig az igazságszolgáltatás a politikai közigazgatástól el nem választatik, Magyarországban a jó igazságszolgáltatás lehetetlen. *(Hosszas helyeslés a jobb oldalon.)*

Az hozzák föl némelyek ellenvetésül, hogy szükséges elhatározni, hogy az egyes polgárok a politikai tisztviselőket azon kárakért és sérelmekért, melyeket helytelen vagy jogtalan eljárásuk által nekik okoznak, a bíróság előtt pörbe foghassák s ezáltal a bírói hatalomnál oltalmat találjanak, ez pedig nem volna lehető, ha a politikai közigazgatás és igazságszolgáltatás egymástól teljesen elválaszlatnék. Véleményem szerint a megyék és törvényhatóságok rendezéséhez tartozik elhatározni, mi úlon szerezen magának kárpótást vagy elégtételt az egyes polgár a politikai tisztviselők visszaélései ellen. Erről tehát akkor szóhalunk tüzelesen, de ezt az említett elválasztás nem gátolhatja; mert hiszen ha ez a jog megadatik is az egyes polgárnak, az a bírósághoz úgy fordul, mint bírósághoz, ez pedig úgy jár el, mint bíróság, nem mint politikai testület.

Egyház és állam

Tisztelt Ház! *(Halljuk! Halljuk!)* Nem akarom Csiky Sándor képviselő ural azon ténre követni, amelyet beszéde végén elfoglalt és a csalhatatlansági dogmáról értekezni; nem akarom ezt lenni, mert a dogma vallási részéről nekünk itt sem értekezni, sem határozni nem földadatunk. *(Helyeslés.)* A dogmákat minden vallás maga szabja meg a maga híveinek, a hívek higgyék meggyőződésük szerint, az államnak csak a politikai résszel lehet dolga. Én tehát mindenekelőtt a főnforzó kérdésre szorítkozom, vagyis Lükő Géza képviselő úr indítványára. *(Halljuk! Halljuk!)*

A t. képviselő úr rosszallja a miniszter úr eljárását és emiatt ellene bizalmatlanságát fejezi ki és reményét nyilvánítja, hogy a miniszter nem fog helyén megmaradni. Reményével, bizalmával nekem nincs dolgom, hanem állításával igenis van.

Azért rosszallja a miniszter eljárását, mert – úgy mond – nem járt el törvény szerint és nem eszközölt szigorúbb büntetést a rozsnyói püspökre. Erre nekem csak egy észrevételem van, és ez az, hogy nem eszközölt, mert nem lehetett eszközölnie

Előhozzák Ulászló 1507-i dekrétumának 8. cikkét, amelyben az mondatik, hogy aki az ország törvényei, dekrétumai ellen vét, súlyosan büntetlenség. Ez ismeretes törvény; ugyanezt idéztük valaha a királyi komisszáriusok ellen; ugyanez azonos tartalmú a hűtlenségi és felsegértési törvényekkel. Azonban a miniszternek mindenekelőtt, mielőtt e lépéshez nyúlt volna, azt kellett volna konstataálnia, hogy világos, halálosított törvény ellenében miben vétett a rozsnyói püspök.

Tanulmányoztam a lehetőségig a placetum jogának kérdését, de megvallom – lehel hogy figyelmemet elkerülte – a vastag corpus jurisban egyetlenegy törvényt sem találtam, amely a placetum jogát szabatosan körülírva megmondaná, hogy miből áll az. *(Úgy van! Jobb felől.)* Nem kezdeni meg a pört a pápai szék előtt, csak apellálásban oda főtvenni: erről szól Lajos törvénye, melyre Csiky Sándor t. képviselő úr hivatkozott; de azt minden ember látja, hogy a jelen eset és azon eset különböző. Nem fogadni ei idegen prépostokat, püspököket, kiket ide nevezne a pápa a fejedelem beleegyezése nélkül: erről is törvény és precedens esetek vannak, de ez megint különbözik a jelen esettől.

Ha a miniszter úr azt mondotta volna a királyi ügyésznek, hogy ezen embert az 1507-i 8. cikk alapján idézze az illető bíróság elé azért, mert a dekrétumokat nem obszerválta, a királyi ügyek igazgatója azt kérdezte volna: melyik törvényre alapítam az akcióit és melyik törvény szerint kéri ellene büntetést? Meg vagyok győződve, hogy a miniszter nem tudott volna felelni.

Ez a leiszvényjog igen sajátos dolog. Én azt nem speciális jognak látom, hanem olyan jognak, mely nem egyedül egy státust, kivételesen Magyarországot, hanem minden státust a világon megillet *(helyeslés)*, hogy a maga főnnállásának biztosítására föllépjen oly lanok vagy cselekvések ellen, melyek a státus főnnállását veszélyeztetik. Ez a státus fogalmából eredő jog, amely minden státust egyaránt megillet. *(Helyeslés.)*

Említek, hogy Magyarország királyát mint apostoli fejedelmet illet meg e jog; de hivatkozom nála mnát a törtérlában jártasabb férfiakra, én úgy tudom, hogy az „apostolicus rex” címét legelőször Mária Terézia kezdte használni, különösen egy pápai bréve folytán; azelőtt e címet magyar királyok sohasem használták. Tehát e brévének volna az az eredménye, az apostoli címből lólyna az a jog, hogy a magyar király más jogokat is gyakorolhat, mint amínket más státusok fejedelmei gyakorolnak?

Egyébiránt voltak esetek, amikor engedtlenségért a fejedelem egy időre benelclumailól megfosztotta a püspököket; hanem ne feledjük el, hogy közölünk talán senki sem fogja

terjesztette. Amely népek a kereszténységhez nem csatlakoztak, vagy elenyésztek, vagy
Az európai rendszer elítélte természetesen elítélte. Európában a civilizációt a kereszténység
avakoztak valahogy.

hagyta el, igenis érezte és tudta, mennyire káros következtetés, ha a státus sokat
Ez ott könnyebb volt. Azok az emberek, kiknek ősei hazájukat üldöztetése miatt

toltsdát, föltáplát, föltáplát, minden más egyben pedig szabad kezét engedte nekik.
is a státussal szemben, mint asszociációra nézve, úgy

a kultuszokra nézve is, ha tanak vagy eljárásuk a státusra veszélyesek voltak, ez ellen
mindent kevesebbet avakoztak. Képzelték, hogy a kultuszok dolgaiban

alkalmaztak, de csakhamar utána – azon elvűl indult ki, hogy az állam a kultuszok dolgaiban
előküldött van egy példát. Az észak-amerikai államok törvényhozása – nem mindjárt az állam első

szólalattól kezdve, hanem az állam első törvényhozása. Az állam első törvényhozása
az állam első törvényhozása. Az állam első törvényhozása. Az állam első törvényhozása.

Általában, t. Ház, nekem az az ide vonatkozó tárgyakhoz szólni kisse nehéz, egyenesen
– csak az imént fejtet be tárgyalásukat –, amelyek alapján a tárgyakban biztosan előtérhasson.

előtérhasson, t. Ház, nekem az az ide vonatkozó tárgyakhoz szólni kisse nehéz, egyenesen
– csak az imént fejtet be tárgyalásukat –, amelyek alapján a tárgyakban biztosan előtérhasson.

előtérhasson, t. Ház, nekem az az ide vonatkozó tárgyakhoz szólni kisse nehéz, egyenesen
– csak az imént fejtet be tárgyalásukat –, amelyek alapján a tárgyakban biztosan előtérhasson.

előtérhasson, t. Ház, nekem az az ide vonatkozó tárgyakhoz szólni kisse nehéz, egyenesen
– csak az imént fejtet be tárgyalásukat –, amelyek alapján a tárgyakban biztosan előtérhasson.

előtérhasson, t. Ház, nekem az az ide vonatkozó tárgyakhoz szólni kisse nehéz, egyenesen
– csak az imént fejtet be tárgyalásukat –, amelyek alapján a tárgyakban biztosan előtérhasson.

előtérhasson, t. Ház, nekem az az ide vonatkozó tárgyakhoz szólni kisse nehéz, egyenesen
– csak az imént fejtet be tárgyalásukat –, amelyek alapján a tárgyakban biztosan előtérhasson.

előtérhasson, t. Ház, nekem az az ide vonatkozó tárgyakhoz szólni kisse nehéz, egyenesen
– csak az imént fejtet be tárgyalásukat –, amelyek alapján a tárgyakban biztosan előtérhasson.

előtérhasson, t. Ház, nekem az az ide vonatkozó tárgyakhoz szólni kisse nehéz, egyenesen
– csak az imént fejtet be tárgyalásukat –, amelyek alapján a tárgyakban biztosan előtérhasson.

előtérhasson, t. Ház, nekem az az ide vonatkozó tárgyakhoz szólni kisse nehéz, egyenesen
– csak az imént fejtet be tárgyalásukat –, amelyek alapján a tárgyakban biztosan előtérhasson.

előtérhasson, t. Ház, nekem az az ide vonatkozó tárgyakhoz szólni kisse nehéz, egyenesen
– csak az imént fejtet be tárgyalásukat –, amelyek alapján a tárgyakban biztosan előtérhasson.

ha főnnyaradnak, a kultúrában igen hátramaradtak. A keresztény vallás lévén a civilizáció megalapítója, ennek vezetői voltak az egyházi férfiak, kik akkor túlnyomólag, hogy ne mondjam kizárólag, bírtak tudománnyal és műveltséggel; az ő belolyásuk a státus ügyeik vezető férfiakra, fejedelmekre és egyéb nevezetes emberekre részint túlnyomó tudományosságuk, részint pedig a vallás varázsa által nagy volt. Ennélfogva a kereszténységnek vagy a vallásnak érdekeit összeszótók a státus minden intézményével és annak gyökerei minden intézménnyel összenöttek. Ennek bizonyosságául nem kell egyebet említenem, mint hogy a legújabb időkig majd minden államnak megvolt a maga államvallása, vagy legalább oly vallás, amelyet a többiek fölött kegyell, ápolgatott, védett. Franciaországban, Olaszországban, Ausztriában a katolikus vallás, Poroszországban az evangélikus, Angliában a protestáns, különösen az epizkopális, az orosz birodalomban a keleti egyház, szóval mindenütt voltak kedvezésben részesült vallások. Ez kezd szűnedezni; de még sok helyütt nem szűnt meg, mert ezt a rendszert egy nap alatt megsemmisíteni nem tartozik a lehetőségek közé, minthogy gyökerei oly mélyen bele vannak a státusba, hogy azokat kitépni konvulziók nélkül nem lenne lehetséges, és ha mégis kitépni akarnák, gyökereik újra kihajtanának, mégpedig bujábban, mint annak előtte.

Az én nézelem — a magam elvéről szólok — az, hogy a két rendszer közt jobbnak, ésszerűbbnek és cölszerűbbnek tekintem az amerikai. *(Általános helyeslés.)* Amely rendszernek alapja az, hogy az állam ne vagy minél kevesebbet avatkozzék a kulluszok ügyeibe, és csak akkor és csak annyiban, amennyiben a státus fönnmaradása a beavatkozás szükségessé teszi. De ha ezt egyszerre el nem érhetem, a célt mindig szem előtt tartom, és minden lépést, amely afelé vezet, pártolok, de nem pártolok semmi olyan lépést, amely attól eltávoll. *(Élénk helyeslés.)*

Legyen szabad gyakorlati példákat fölhoznom. *(Halljuk!)* Itt van például Magyarországra nézve, két vallásfelekezetet főpapjai illetőleg a jus comitiorum, melynél fogva a katolikus s keleti egyház főpapjai hivataluknál fogva tagjai a felsőháznak. Ez a többi vallásokra nézve nincs így. Ha akarunk jogegyenlőséget a vallásokra nézve, de ha akarunk a józan észnek szabályai szerinti rendezkedni, ez az anomália, ez a különbség nem állhat fenn. *(Helyeslés.)* Két módon lehetne a dologon segíteni: vagy a többi vallásoknak is megadni e privilégiumot *(Főkiáltások: Nem kell!)*, vagy mindenkiket elvenni. *(Helyeslés.)* Az első annyi volna, mint egy abszurdumot még eggyel szaporítani *(Főkiáltások: Igaz!)*, és amint én ismerem polgárlásainkat, mind a protestánsok, mind a zsidók nagyon megköszönnék és deprecíálnák ezen kedvezést. A dolog természetéből látszik, hogy egyiknek sem kell megadni ezen jogot. Tehát mikor és hol kellene ezt rendezni? Nem szólok arról, hogy jogos-e vagy nem jogos, így vagy amúgy téve: hanem mi az, amit az óvalosság és józan ész parancsol? Nem tartanám célszerűnek, holnap egy törvényekkel hozni, s azt mondani, hogy sem katolikus, sem görög-keleti püspököknek nincs a főrendiházban helyük; a világért sem. Azt gondolnák, harcot üzenünk nekik, üldözzük őket; pedig nincs veszedelmesebb ember, mint a mártír. *(Élénk tetszés.)*

Előttünk áll a főrendiház rendezése; ott lesz alkalmunk kimondani, hogy senki sem vehet részt a törvényhozásban mint törvényhozó csupán hivatalánál fogva; sem püspök, sem főispán és a többi. *(Élénk helyeslés.)* Hanem akár választás, akár kinevezés alapján rendeztessék a felsőház, vagy a kétövel együtt, azoknak, akiknek választási vagy kinevezési joguk van, jogában álljon, ha akarnak püspököt is választani vagy kinevezni, vagy szuperintendenst vagy rabbinust, vagy más embert; de az akkor nem úgy ül ott mint püspök, mint szuperintendens, mint rabbinus, hanem úgy ül ott, mint kinevezett vagy megválasztott párja az országnak. *(Élénk helyeslés a bal oldalon.)*

© 2006 The Authors
Journal compilation © 2006 Blackwell Publishing Ltd

Ez nagy munka, hosszú munka lesz, de hosszassága által nem lesz rosszabb, hanem,

mindazon dolgozik, melyek ebbe belevágnak, koncentri-
ciójuk az országban van, ezért szűkebb és a küldetés, hogy

először élek az úgy, másodszor tanulunk, okunk más országok példáját, akkor is ha jól, akkor is ha rosszul látnak el. En lehat azt hiszem, azért székes az a küldetés, hogy

szabad mozgása az alaim és az egyház közötti viszonyának. Es erre nekünk, mint másoknak, kézzeknek kell lennünk. Ha ezt nem ma tesszük, nem fogdán tesszük, két dolgot nyerünk;

Erdőnők áll, de nemcsak mifelőttünk, egész Európa előtt a változati viszonyoknál fogva

De sok erre van, amire nézve meggyőződésem az, hogy azt lassankint elérni, kilejtetni, listába hozni legfőbb feladatunk.

van fogja – az *állatvilág helyettes*), olyan autonómiát az állam nem írthatne.

Például, ha valamely autonómiának eszébe jutna magának hivatkozni a bűntudatára, azt a jogot az állam nem engedhetné meg – különül az államban csak az államnak

hogy így ne legyen. (Allatános, élenk helyesés.)

a katolikus autonómia csak negatív irányú (Helyes!) Nekünk nincs

Egyet azonban szükséges erre nézve megemlítenem; én majd mintegy föltétlenül óhajtánám azt, hogy a bizottsági tagok választása ne most történjék, hanem halasztassák a legközelebbi őszre. Halasztassák el először is azért, mert valóban aránylag kevesen vagyunk.

Azt lehelne mondani, hogy addig is dolgozhatnak; ez azonban valóban teoretikus reménység volna; mert ha most ezen országgyűlés szétmegy, nem hiszem, hogy valaki egy bizottságot áll munkára összekaphasson, és azok, akik most jelen nincsenek, ha beválasztatnának, éppen feléje sem néznének.

De további okom még az, hogy a tagok megválasztása igen nagy meglepetést ígényel. Először igen kíváncsi vagyok, hogy abban a bizottságban, ámbár nem politikai, hanem felekezeti kérdésekkel foglalkozik, de mivel mégis politikai a tárgya, képviselve legyen a ház minden politikai áramlata, képviselve legyenek a vallásfelekezetek és elegendő tekintettel legyünk a nemzetiségekre is. Azokat, akik a dologhoz értenek vagy hajlandók az ügyet tanulmányozni, a konferenciákon kiválogatni előleges értekezés útján nem olyan föladat, melyet ezen néhány nap alatt, míg az országgyűlés tart, el lehessen végezni.

Utoljára még csak azt mondom szavaim bezárásául, mit már barátaim előtt is mondtam, hogy ezen dolgokban a legnagyobb óvatosság szükséges. Az eréllyel és józan ésszel párosulnia kell a leggondosabb óvatosságnak, mert a kérdés könnyen elmérgesíthető. Nem kértem aztán, ki kezdte meg, amint Lucanus mondja a Pompeius és Caesar közli harcrot: „Quis justius induit arma, scire nescit”; itt is fölösleges kérdés, ki kezdte, ha a baj egyszer megvan. Az óvatosságot azért tartom nagyon szükségesnek, mert ezen ügy hordereje messzebb visz, ha elhibázzuk a lépéseket, mint amennyire kezdetben látszik.

Azt mondja talán valaki, hogy az ilyen Schopperekért megél a világ. Ez igaz, hanem azt is sokszor igazolta a történelem, hogy kicsiny dolgokból a legerősebb szakadások támadtak, mert hozzájárult a magánérdek, az indulat, a szenvedély, és mint a német mondja, a „Rechtshaberei”. Egyik a másikat tüzelte, és az olyan ember, ki vallási dolgokat nem is törődött, a legdühösebb vallási háború harcosa lett.

Azzal végzem beszédemet, hogy én minden nemet a vallási háborúknak a lehetőségig óhajtóm kikerülni. Ha a vallási háború fanatizmusból ered és fanatizmussal vitetik, káros, veszélyes. De az oly vallási háború – mert nemcsak teggyverrel lehet háborút viselni, igen gonoszok azok is, melyek tollal és a tanácskozási termekben vitetnek –, mely hit, vallási buzgóság nélkül, magánérdek és politikai célokból vitetik, még veszélyesebb s emellett utálatos is. *(Általános helyeslés.)*

Ettől óhajtóm megmenteni országunkat, jogaink, alkotmányos állásunk föltámasztása nélkül, és hogy ezt tehesük, mindenekelőtt gondoskodnunk kell fegyverekről, melyeket az ilyen háború esetén használhassunk a magunk védelmére. Ez véleményem. Én a miniszter úr eljárását helyeslem, nem rosszallom s az általa javasolt indítványt elfogadom. *(Hosszasan tartó, élénk éljenzés.)*

(1869)

Uo. 408–415.

* „Melyikük harcolt jogosabban? – nem tudhatni.”
Lucanus: *Pharsalia*. Csorba Győző fordítása.
** akaratcsoklás

amelyet tagjai neki szereztek. Államférfiúra és kalonára volt szükségünk. A kiválóbb elmék ezekre a pályákra készültek. Elsősorban őket környezi a nemzet szeretete.

Mellettük a magyar nyelv és magyar költészet mesterei lettek nemzeti hőrozkokká; mert az ő működésük is közvetlenül használható fegyvert adott a nemzetnek. A többi művész már csak másodsorban kellett visszhangot a magyar lélekben, de megelőzi a ludót.

Ha a művész az általános emberi érzésekből saját lajának érzését testesíti meg, őt is méltányolja és megórti a közvélemény. Módjában van, habár nem is annyira valódi művészi értékénél, mint inkább irányánál és tárgyánál fogva, azon társadalom szeretett, becsült, bámuló lagjává lenni, amelyben él és amelynek él.

A tudósnak rosszabb a helyzele. A tudós és a létéért küzdő nemzeti társadalom között nehezen jön létre igaz harmónia. A belső egységnek, a célok, törekvések, kölcsönös méltánylásának fejlesztő hatására nehezen talál az elvont elméletek búvára a napi kérdések benyomása alatt álló társadalom körében. Biztatást, bátorítást, s utólagos elismerést keveset nyerhet az, aki a lútelő életől függellen, a nemzet gyakorlati érdekeire közömbös kérdésekkel foglalkozik.

Bizonyos belső ellentét van a léte küzdelmeivel elfoglalt nemzet és a tudós típusa között. Két egymással ellentétes világ leté hajlanak. A nemzetet a politikai szellem jellemzi, amely, gyakorlati cél szolgáltatában, mindent a gyakorlati hatás, a haszon szempontjából néz. A tudós ellenben nem keresi az igazság gyakorlati következményeit, nem nézi, hogy hová vezet az igazság, a nemzet egységére nézve hasznos vagy káros következtetésekre-e. A hazafi típusamindent feláldoz a hazáért, az igazságot is, a hazát azonban semmiért. A tudós az igazságot helyezi mindennek föléje. Érette mindent, az igazságot semmiért sem adja föl. A tudós olyan, mint az utas, aki azon egyetlen ellőkelő szándékkal indul el ismerellen folyó partján, hogy véges-végig járja, akárhová vezet is, északra vagy délre, kies termőőlődek vidékére vagy pusztá és zord sziklacsoportok közé, oda, ahol az élet virul vagy oda, ahol a halál vár rá. A politikus pedig ahhoz hasonlít, aki határozott hely felé törekszik, s minden más lekinlet mellőzésével azon az úton halad, amelyen a leggyorsabban és a legbiztosabban járhat el céljához.

Ha valamely nemzet jellemvé e két különböző típus egyike válhatik, a másikhoz tartozó típus kevezőllen körülmények közé jár és satnya marad.

Nálunk ezert győnge a tudományos szellem. Az álörökölő tulajdonságok kevés magyar embert tesznek képessé annak művelésére; kevés születik azon belső hajlamokkal, amelyekből lakad a tudomány szomja. S a külső körülmények sem csábilják lelője az embert.

A tudóst a nemzet ma sem érti és becsüli meg eléggé. Aki nálunk e téren eredményt ér el, azt a külföldön jobban ismerik és méltatják, mint nálunk. Közölünk kevesen foglalkoznak komolyan és kizárólag a tudománnyal. A tudomány leglőbbnyira mellőklőglalkozás. Kevesen hatolnak oly mélyen a dolgok lényegéig, hogy eredetiek lehessenek. A leglőbben megállanak annál, hogy a külföld termékeit belogadják, hogy megismerjék és ismertessék a tudományt, s nem jutnak el odáig, hogy fejlesszék azt.

A társadalom és benne az egyén a múlt halása alatt áll. Ez a múlt, az éghajlat, a faj összealkotás, s a számtalan nagy és apró esemény hatásának foglalatata az egységes életet élt társadalom jellemzése és föllogására reányomja különleges bélyegét. Ha a társadalom számottevő része valamely munkával komolyan, behatón és őszintén foglalkozik, e különleges bélyegre az eredmény jellegén is ráismerhetni. Így keletkeznek az egész emberiséget közösen és egyenlően érdeklő foglalkozási ágakban is, a gondolatvilág azon részeiben is, amelyeknél minden európai ember ugyanazt keresi és egyenlő eszményeknek szolgáló,

Mi a művelt Nyugat-Európa keleti határain élünk. A Nyugat, szerencsésebb viszonyok hatása alatt, a kultúra terén előlünk jár. A Kelet most ébred hosszú álmából és siet előre. Nekünk törekednünk kell, hogy utolérjük a Nyugatot; de főképp arra kell figyelnünk, hogy a Kelet el ne hagyjon bennünket. A magyar kultúra asszimiláló, sokoldalú, erőteljes fejlesztése létünk létlétéle. A szláv és román kultúrával lépést kell tartani tudnunk minden irányban. S ez nem könnyű munka: összes erőnk megleszítését követeli meg, hogy e nemes versenyben oly helyet tartsunk meg, mely állandóan biztosítja, hogy a magyar állam polgára szellemi fejlődésének impulzusát az országból is nyerhesse; hogy szláv és román polgártársaink sohasé nézhessék le a maguk faji kultúrájának magasságáról a mi közös kultúránkat.

A tudomány politikai hatalom, mégpedig napról napra növekedő hatalom. A XIX. század második fele óta lett azzá. A német birodalom politikai és gazdasági emelkedésének egyik tényezője a tudományos szellem és ennek gyümölcse, a pozitív tudás. A német professzor Európa gyakorlati életfajtszáig gúnyolták. De megjött az ő ideje is. Az élét két leggyakorlatibb terén óriási sikert vívott ki a német tudományos ember és a német tudás. A német birodalom hadi és gazdasági sikereiben nagy részük van. Moltke a német professzor lipusa. A német elmélet és tudomány metódusait vitte át a háborús térre. Nem volt olyan zseni, mint I. Napóleon. A szobában, harci zajtól távol, dolgozta ki mindenre figyelő, gondos terveit. Mint a sakkjátszó, úgy vezette, hidegen számolva, metódusával a szenvedélyek által vivandó küzdelmet.

A Generalstab: az ő tudományos szellemének eszköze. Az adminisztráció, az ételmezés, a csapatszállítás és a szervezés a gyakorlati életre alkalmazott tudományos feladatok karnak. A jövőben mindig nagyobb lesz a tudomány szerepe a hadviselésben.

A nagy jelentőség, melyet a német társadalom a tudománynak tulajdonított, az állam nagy áldozatait a nevelés terén, az állisztek és legénység műveltségében jutott kifejezésre és lett a német lelsőbbesség egyik oka.

Eszembe se jut, hogy ezeknek tulajdonítsam az egész eredményt. A diszciplína, a kemény porosz jellem, a helyes politika, a porosz államszerkezet ereje s a nemzeti érzés nélkül a fényes diadal elképzelhetetlen.

De kétségtelen tény, hogy a tudományos műveltség harci ereje bebizonyult a német győzelmek alkalmakor.

A világgpiacért folytatott küzdelemben is meghozta kamatját a német tudományos hajlam. Egyrészt szokott alaposságával a termelés technikájának tökéletesítésére velette magát, másrészt a külföldi piacok szokásainak, ízlésének, geográfiájának és nyelvüknek kimerítő ismeretére törekedett. A költségek apadása és új fogyasztási piacok szerzése járt vele.

Anglia nagyságának alapját oly korban rakta le, mikor a tudománynak még nem volt az a szerepe, amellyel jelenleg bír. Az angol társadalom és állam kevesebbet is ad a tudományos képzettségre, mint a német. A nevelés ott főleg a jellem fejlesztésére irányul. Tisztességes, erőyes embereknek akarnak képzni. Az egész angol felfogás empirikus, gyakorlati, a némethez hasonlítva.

A német verseny, mely most az egész világ piacain érezhetővé vált, Angliát is arra a meggyőződésre kezdi indítani, hogy a tudás is pénz. A gyakorlati élet nagy nemzete a gyakorlati élet tapasztalataiból kezdi látni, hogy milyen löke a tudomány. A gazdasági érdekek nevében hangoztatják a nevelés retomját.

De nem akarom tovább fejtegetni a tudomány értékét. Ápolása kötelesség az emberiség és önmagunk iránt.

A szociálpolitikai tanulmányok népszerűsítésénél tehát el kell készülni arra, hogy sok olyan tétel és elmélet kerül közlorgalomba, mely lévesnek log bizonyolni. Sok olyan álláspont található szószólóra, mely a nemzeti közvéleményben visszalettsést szűlhet.

Feltettem magamnak is a kérdést: ártanak-e a nemzetnek a léte érdekeivel összeűlköző elméletek? Mert ilyenek is vannak.

A szociálpolitikában nagyon kidomborodik egy irányzat, mely a hazalisságban, a nemzeti eszmében, az államok egoizmusában ellenséget lát. A háborúts a közgadásági elzárkózást, az emberek szolidaritásának tejetlenségét, a múltban létrejött nagy organizmusoknak tulajdonílják, melyek csak önmaguknak akarnak élni, melyek az emberek legfőbb erejét önző céljaik számára loglalják le.

Nem fogják-e az ilyen elméletek a magyar ezredéves hazalisság alapjait aláásni?

Az igazság elöl nincs módunkban elzárkózni. Előbb-utóbb utal lór magának.

Ha az öncél ludatában szervezett lársadalmak ideje vatóban tejárna, nem segíene rajtuk s közöttük a magyar öntudatnak sem, hogy nem vesznek ludomást arról, hogy napjaink megszámálvák. Az igazságlól azonban nincs is miért lélünk.

Szilárd, tudományos meggyőződés, rendíthetetlen hitem, hogy a lejlődési még kiszámíthatatlan időkg a múltak szervezelei fogják előbbre vinni, s hogy áldásosabb és szükségesebb erő még sokáig nem lesz annál, mely az embereket tőlük rajongva szereteti, magasbb öntudatra ébredl egységekké lúzte össze. A hazalisság nem oka a háborútnak. Ennek oka az emberi lermészet vadsága, mely az embernek gyilkol ad a kezébe embertársa ellen, az államokban forradalmakat lerevetl, s a nemzeti érzéseket legyőzőtt világegységben hasonló tusákal idézne elő.

Az emberlisság szolidaritásának érzete növekedőben van. A világesemények jelentős lényezője lesz belőle.

Az emberlisság közérzete az államok és az egyesek elhatározásaira egyre emelkedő mértékben lesz hatással. Az egyes államok és nemzelek saját leladataik betöltésénél mind gyakrabban lognak más államokkal és nemzetekkel közreműködni és közös szervezetelek teremteni.

Az állandó és szerves védelmi szövetségekre, valamint a nagyobb vámtérűtetek alaklására irányuló eszmék, s ezzel bizonyos állami teendők nemzetközi közös közegekre ruházásának gondolata mindinkább lért tognak hódítani. Az általános emberi lőladatok megoldására, a nemzeteket és az államokat szétválasztó határvonalak megbontásával nemzetközi egyesületek lognak keletkezni.

Az erők együttes működésének mind nagyobb arányokat kell ötenie. Erősödni kell a tudatnak, hogy az egyiknek haszna a másíknak is előnye, az egyiknek kára rendszeren a másíknak is hátránya. A nemzetközi köteleességek logalmának meg kell szíftárdulnia.

Közeledniük kell egymáshoz az emberlisság önálló életet élő részeinek; de eggyé olvadni nem lognak. Az egymással közvelen érdekösszeköttetésben nem levő, egymásról alig ludó, s egymást nem értő, különböző szőrű és bőrl emberek társadalmi lgényeit az emberi szolidaritás érzeten nyugvó egység kielégíteni képtelen lesz ezenül is. A céljaíknak szolgátó leglőlsőbb szervezetelek fönntartása, a társas szükségletek nagy zömének kielégítése, a múltban megerősödött összelatő egységek lőladata marad, azoké, melyek a hazalisság mérhetetlen erejéből meítenek képességet az egoizmus legyőzésére és arra, hogy az egyesek lelkesedését és kölelességerzetét közcélok javára értékesítsék.

A hazalisság összekapcsoló, szervező, lelkesítő hatását semmi sem pótolhatja. Nélkülé a jövő legnagyobb kérdéseil szerencsés kibontakozás felé vezetni, meddő kísérlet maradna.

A szociálpolitika és a gyakorlati élet a társas egyességeknél mind nagyobb és mélyebbre ható feladatokat tűz ki. Az egyestől a közt, a jelen perctől a jövővé állandó érdekeket mind nagyobb áldozatokkal kíván.

A szociális kérdés modern fellépését, a győngye védelmét az erős ellen, a filantropia és az absztrakci igazság szempontjából meg lehet okolni, de a molivumok nem elég hatáskorok, hogy velük az az egyéniség szabadságát és érdekét, az erősebbnek követeletét ereje teljes kihasználására hárítsa szociálisuk. A vallási érzéseket nem tekinthetve, erre csak egy képes: egy nagyobb lény egoizmusa. Egy olyan felsőbb lény, amelynek egyrészt érdeke megkivánja, hogy alkotóelemei között harmónia legyen s hogy minden egyes része menő maradjon minden sorvasztó bajtól, s amelyhez másrészt tagjai ösztönösen ragaszkodnak, mert a világtörténelem folyamában érdekük hiúságuk, szenvedelmük, emlékek, ideá-
lizmusuk az ő fogalmával elválaszthatatlanul összeforrtak. Csak az ilyen idealizmus

hatalmoyozott egoizmus győzedelmekkedhetik az egyén egoizmusán.
A hazafias jogosságától, sőt szűkegségtől az emberi hatalás szempontjából látni
máskor bátorságot veszek magamnak küzelesen érekezni. Most csupán jelezni akarom,
hogy nem tartok ide, hogy a tudományos gondolkodás napirendre térjen mindennemű félle-
tebb ezen kincünk felét. Ellenkezőleg, meg fogja szilárdítani azt a föllogást, hogy az
nyét, a jövőben is megvöl.

A közmopolitikus eszmében sok szép és nemes érzés van, s ezek sok nagy lelket
ragadtak el a világhajásokról, alapítom azt a meggyőződésemet, hogy még
mindarra, amit lálok és tudok nemzetemről, alaplom azt a meggyőződésemet, hogy még
leegyőzők közül, akik azt magukéval teszik.
A szabad vita, a nagykkörű érdeklődés a szociálpolitika minden modern ága iránt csak
hasznos lehet. Földrajz egyoldalúságtól, sovínizmusától s az állatános embert
főlatok megoldására buzdíthat, szemünk elé tárhatja, hogy a modern világselelem mind
szigorúban fogja tartani a megkövetelést, hogy az emberi nem iránti tartozó kötelesegeteket
pozitív kultúrunkkal járjuk le, anélkül, hogy a magyar életfelfogás és jellem sarkpontját, a
hazafiasgot győngyileme.

De végzem előadásommal. Mielőtt közönm megírtatott választásukat, a főnlétekből
álláspont iránt. A nézetek szabad összeütközéséből kerülhet csak ki az igazság, amelynek
győzelelmes erejében bizom, s amelyről sokasom felek.

lékál. A demokratizmusnak halálosított, öntudatos pártszemkereke még nincs és előreláthatólag a liberalizmustól és szociáldemokráciától fog felszívódni. Egyéb apró-cseprő, löbönyire demagógiája fajult pártok szűkebb körű anyagi és lokális érdekek képviselésében tudomány szempontjából még említést sem érdemelnek, bár ezek a szenzációra éhes közvélemény izgatott érdeklődésének mulandó időre taplálékot nyújthatnak, de a történelem egy pillanatra sem áll meg előttük.

Az alábbiakban megkíséreljük rövid bepillantást nyújtani a hegemoniáért küzdő két párt, a liberális és szociáldemokrata párt eszmevilágának műhelyébe, kritikái mérleget állítani fel az elért eredményekről, kijelölni azt a helyet, amelyet az eszmék harcában kivívniok sikerült, és végül az oknyomozó történelem és a fejlődés örök törvényei alapján az emberi véges ésszel előre látható jövőt megrajzolni. Az ultramontanizmus a kor természetstudományi világlelőjárása elől lépéssről lépésre hátrálni kénytelen, félig-meddig a múlté, csak fél lábbal áll a jelennek talaján, jövőjéről pedig már beszélni nem lehet: e gazdag érdemekkel az elmúlásba lépő, de önmagát túlélő pártszemének rajzát kétségbeesett és ma már csak a haladást veszélyeztető vergődésének történetével együtt a múlt krónikására bízunk.

I. LIBERALIZMUS

Az abszolutizmus fényes, de fagyos trónja árnyékában századok óta alvó szolgánépeket a XVIII. század derekán két hatalmas szellemi mozgalom rázta fel. Az egyik mozgalom Franciaországból indult diadalútra. Rousseau és az enciklopédisták, Diderot, D'Alambert stb. úttörő munkájával az egyéni szabadságérzel és az emberesszme viharos, megrázó ébredése következett. A másik mozgalom, mely a gazdasági világlelőjárás eddigi bilincseit tépte le, Angliát valjaha hazájának és a „Wealth of Nations” nagy skót bölcselőjét, Smith Ádámot, atyjának. „Fenn a privilégiumok bársonya, lenn a jobbágyok rozsda láncra hullott le.” Ekkor született meg a liberalizmus. Midőn a nagy francia forradalom az emberi jogokat proklamálta, akkor a liberalizmus már a mézeshetek mámorát élvezte. Legelőször a *liberalizmus programjának születési évét lehet 1792-re helyezni*. Midőn 1792. szeptember 22-én Párizsban a köztársaság kikiáltott, a szabad lelke Goethe elragadtatással kiáltott: „Íme minden új lett! A világtörténelem új korszaka indul ma innen ki!” Az ancien régime romba döntését mi sem tartóztathatta fel. Az ancien régime gyakorlati és a szociállilozófia elméleti problémáját képezte: kifejezni az államkormányzásban és a tudományban azt a tant, hogy az állami raison előtt minden individuumnak *egyenlő kötelessége* meghajolni, azaz az *állam öncél* és az egyén annak eszköze. A liberalizmus ennek éppen ellenkezőjét hirdette és valósította meg: *az egyén az öncél*, és minden egyének *egyenlő joga* van az állami szervezetben egyéniségét teljes érvényre juttatni. De mivel a liberalizmusnak ez az *alapelve* az egész vonalon keresztültörté magát, még meg kellett élnie, hogy az utolsó erőbeszítést kifejtett reakció egy pirruszi győzelmet arasson. „Napoleon elesett — írja Görres — és jött a bécsi kongresszus. Nem a népek tanácsa, összejövén, hogy teljesítse azt, amit a nagy népcsata ígért: a lejedelmeknek és diplomatáknak randevúja, mely ahelyett, hogy a népek napja lett volna, hamarosan udvari és galánappá süllyedt le, amelyen a népek mint vásáron a csordák meghallgatás, képviseltetés nélkül csebereltek és adtak el.” A 30-as és 40-es években azonban Goethe prófétai szava végleg teljesedésbe ment.

„Íme, minden új lett! Új a nemzetközi viszonyok rendje, új az állami és új a társadalmi rend.

A központi kérdés az, hogy a szabadság fogalma az államotól függetlenül létezik-e, vagy az állam által megalkotott és fenntartott jogrendszer része. A kérdés megválaszolásához meg kell vizsgálni a szabadság fogalmának történelmi alakulását, valamint az állam szerepét a szabadság megvalósításában.

A szabadság fogalma az ókori görögök és rómaiak körében már létezett, de akkoriban inkább a polgári szabadságról szólt, amely a polgári állampolgárok jogait jelölte. A középkorban a szabadság fogalma a feudális rendszertől függően változott, de a polgári szabadság fogalma továbbra is létezett.

A modern szabadság fogalma a 17. és 18. században alakult ki, amikor a polgári forradalmak elterjedtek. A szabadság fogalma ekkor a polgári állampolgárok jogait jelölte, és az állam szerepét a szabadság megvalósításában vizsgálták.

A szabadság fogalma a 19. században továbbra is létezett, de a polgári szabadság fogalma mellett a társadalmi szabadság fogalma is kialakult. A társadalmi szabadság fogalma a társadalmi igazságtételt jelölte, és az állam szerepét a társadalmi szabadság megvalósításában vizsgálták.

A szabadság fogalma a 20. században továbbra is létezett, de a polgári szabadság fogalma mellett a polgári szabadság fogalma is kialakult. A polgári szabadság fogalma a polgári állampolgárok jogait jelölte, és az állam szerepét a polgári szabadság megvalósításában vizsgálták.

A szabadság fogalma a 21. században továbbra is létezett, de a polgári szabadság fogalma mellett a polgári szabadság fogalma is kialakult. A polgári szabadság fogalma a polgári állampolgárok jogait jelölte, és az állam szerepét a polgári szabadság megvalósításában vizsgálták.

gyarország, a német vámegegyesület, Belgium, sőt Oroszország is, úgyhogy 1845-től egész 1875-ig a szabad kereskedelem elve volt az uralkodó egész Európában. A liberalizmus megnyitotta a kereskedelemnek az egész világot és az szabad származékok nyervén, az emberiséget egy eddig nem sejtett, hallatlan fellendülés távlatával lepte meg. A forgalom, a gazdasági javak kicserélése, órási mérveket öltött. Anglia, mely a legliberálisabb gazdasági politikát, a legszélsőbb manchesterizmust követte, a „világ műhelye” lett. És e nemzetközi munkamegosztás, az egymásra utalás, a közös munka ludatában a kormányok és népek kölcsönös érintkezési formáját is finomabbá és barátságosabbá alakította át. A gazdasági javak minden kicserélési aktusa a népek egy-egy testvéri csókváltása. Ám a 70-es évek vége felé erős reakció áll be. Anglia kivételével mindenütt súlyos védővámokkal, itt-ott illalmi vámokkal védik a „nemzeti munkát”, sőt a legújabb időkben a vámháborúra készülődés jegyében a levegőt. A harc szelidebb eszközökkel, szelidebb formában vívódik ugyan, a kínai falak nem oly meredek és tömörek, mint az ancien régime korában, de azért a liberalizmus legelgullabb hívei sem tagadhatják el a vereséget.

De a liberalizmus e veresége, a reakció diadala remélhetőleg nem végleges: a védvám idővel magamagát leszi teletelenség; a védvám hidal képez a kereskedelmi szabadság elvének lökéletesebb, maradándóbb és reálisabb kiépítéséhez. A világ gazdaság periódusába léptünk, „a gazdasági élet a forgalom jegyében áll”. A világgazdaságtól való elzárkózás manapság meddő és kivétel nélkül váltakozás volna, a liberalizmustól lökést kapott világgazdasági processzust semmiféle reakció nem akadályozhatja meg. A világ mozog s bár „két lépéssel előre tesz s egyet visszafelé” – jegyzi meg gúnyosan Mommsen –, de azért mégis mozog.

A liberalizmus *második programja a mai új állami rend megalkotása volt*. Miként az ancien régime elvakult gazdasági külpolitikája szülte a nemzetközi érinkezés liberális alakulását, a nemzetek egyenjogúságának tanát, úgy ugyanezen kiszívó, erkölctelen, despotikus belgazdasági politika támasztotta a közvetlenül a jogaitól megfosztott népekben az önrendelkezés azóta forrongó vágyát, mely politikailag az *államhatalmi tényezők egyenjogúságának* – avagy gazdasági szempontból tekintve –, az *állami erő munkamegosztásának tudományban és törvényben elismert tanára* vezetett.

A múlt századok állami rendje a fejedelmek szuverén és önkényes egyeduralkodmánya épült föl, a kiskorú népek egyetlen hangot sem ejthettek ki, egyetlen lépést sem tehettek saját joguk alapján, saját biztosított és kikényszeríthető joguk megnyugtató tudatában. „Minden a legelőbb kormányzó hatalom közvetlen kifolyása kellett hogy legyen – ekként jellemzi Hegel e gyámkodási rendszert –, az egész államban minden falatnak a földről, mely azt termeli, abban az irányban kellett a számhoz vitetnie, melyet az állam, törvény és kormány megvízgált, kiszámított és megparancsolt.” Az egyház, miután a hegemoniáért folytatott harc meddőségét belátta, örömmel állott a hívó szóra a fejedelmek mellé, hogy tekintélyével és dogmatikus tanáival az abszolutizmus elvének erkölcsi és jogi alapot adjon, persze a hatalom megosztásának halgatag feltétele mellett. Felállított az „Isten kegyelméből” való tan. És midőn ekként fejedelem és egyház kezét fogva, Isten nevében, a kiskorú nép boldogításának szent művét munkálkodtak, az Istenverte nép anyagilag és erkölcsileg mind mélyebbre süllyedt, az isteni küldöttek pedig ezalatt, mint a rómaiak haruspexei, egyre mosolyogtak. A népek ezt persze nem látták. A liberalizmus nyitotta fel a bekötött szemeket és ébresztelte fel a népekben annak tudatát, hogy ha valamely földi jog Istenétől veszt eredetét, úgy a népek szabadságjoga bizonyára isteni eredetű és, mint ilyen, elidegeníthetetlen jog. Ha a fejedelem követeli „az állam én vagyok” elvének elismerését, akkor a

kormányoz, sem nem uralkodik, hanem „egy államjogi bábu”, aki a szuverén követek teljhatalmával és miniszterekkel ide-oda dobáló szeszélyeivel szemben teljesen tehetetlen.

De bár a liberalizmus az egész népnek az alkotmány sáncaiba való felvételében találja a hatalmi tényezők egyenjogúságának garanciáját, azt teljes diadalra nem volt képes segíteni. A legtöbb államban felállított cenzusrendszer az elvnek tényleges megvalósulását megakadályozta. És ha napjainkban itt-ott ezen korlátok is ledőltek, ezt már az ifjú szociáldemokrácia első sikereinek számíjjára kell írunk.

A liberalizmusnak legerősebb munkája a *harmadik program* pont realizációja körül akad. A szabad kereskedelem, a népek politikai emancipációjának eszméje a szabad szellemű görög és római világfelfogásban már intézményi kifejezést is nyert. A közép- és újkor a római és görög klasszikus kor hagyatékának leltárában találta részint a klasszikusok szabadon szárnyaló iratait, részint szabad köztársasági államforma képében e két értékes kincset, a szabad kereskedelem és a népek mint államhatalmi lényezők szükségességének sejtelmét, vágyát, sőt olykor-olykor erőteljesebb tudatát. E vágy, sejtelen és tudat már hatalmasan lángol fel Morus Tanács utópisztikus államában, Miltonnál és a természetjogi elméletekben, hol a népszuverenitás eszméje, mint a távol jövő édes zenéje, ál-átörténi igyekszik a vastag sölétlenségben. Ám a *népek társadalmi, szociális, emancipációjának eszméje*, még mint sejtelen sem él akár a klasszikus ókorban, akár a középkorban, avagy a későbbi reneszánszot követő korban s csak a *legújabb idők liberalizmusának legsajátosabb vívmánya*.

Politikai és gazdasági érdekek indokolták, sőt szükségessé tették a kereskedelmi elszigeteltséget és a fejedelmi abszolútizmust: ill a megindulásban levő ipar, ott a féktelen feudális urak meglörése és az állam egysége megadták annak elemi jogosultságát. Ily külső kényszerítő momentum azonban mindenkor hiányzott a társadalmi kasztrendszer megdöntésére. A kasztban való születés és a kaszthoz való tartozás adta meg az osztály-öntudatot, mely születés, nevelés, szokások, hagyományok útján oly erőssé vált, annyira berozsdosodott magát a népek érzelmi és gondolatvilágába, hogy megdönthetetlennek, isteni rendelésnek vették a társadalom olyatén be rendezését, hogy az egyik osztály minden politikai, gazdasági és társadalmi előnyt élvezett, csak azért, mert született, a másik mindent nélkülözött, szintén csak azért, mert született. Százados szokások, érzelmek és hagyományok ellen kellett a liberalizmusnak a harcot felvenni, anélkül, hogy kívülről gazdasági vagy politikai szükségesség képében segítség nyert volna. És bizony valljuk be őszintén, de szemlélve és a jobbaknak jogos elkeseredettségével, hogy a *liberalizmusnak ez a legnemesebb, legemberesebb harca – a dolgot belső, igaz oldalról tekintve – mindeddig a Danaidák harca volt*. Bár megszűnt a felső tízezernek az a boldog helyzete, hogy minden előjog csak ökel illette, „kik nem lettek más, csupán születtek”. Ledöntötte a *külső* társadalmi korlátokat a liberalizmus és köztudattá emelte, sőt a lörvény erejével szentesítette azt társadalmi rendet, amelyben nem a születés előjoga, hanem az egyéni erő szabad kifejlődése és szabad versenye uralkodik. A nép fia előlt kinyitotta a liberalizmus az utat a hivatal, méltóság és gazdagság legfelsőbb fokáig, nemes és paraszt, patricius és köznépes polgár, a céhbeli és céhen kívüli lörvény előlt egyenlővé tette. Ámde a szívekből, az érzésekből az emberi hiúság, önzés, a dőly, az előítéletek és az emberi gyöngeségek rettenetesen erős várából nem volt képes mind ez ideig a liberalizmus kivenni a rendiségnek, a kasztoknak gonosz szellemeit. Erősebb, radikálisabb hatalom logja a liberalizmusnak e megkezdett, de tennakadt munkáját az emberi szellem örök dicsőségére a valóságban is befejezni – valószínűleg a szociáldemokrácia avagy a tán később párteszmévé erősödő demokralizmus.

* Hegy Kocsban, melynek telelérti Mőzes halála előtt megálhalla az igéret földjét

De nemcsak itt akad fenn a liberálisizmus. Egyenlőséget és szabadságot adott minden rendű és rangú népnek, lehetővé tette, hogy mindenki saját maga lehessen sovának kovácsa és ezen szabad egyént lejjöcs biztosítsa által remélte a szociális nívellőidit elérhetti. A harmadik szociális nívója teljesen lefele sikerült ugyan, de a negyedik osztály, a proletárok szociális nívója teljesen lefele sikerült ugyan, de a negyedik törvényet alapján az erősebb, a bűnösök osztályának, a tökének győznie kellett a gyengébb, a szervesen pártjának fölül. Az újkor lechnikai sikerrel is a tökének a szociálisba állítottak, úgyhogy egy oldalról a töké mértékénen felhámozódás, más oldalról az az az egyenlőségi esélyének függőbené váltása oly órási út látszott a küzdőfélek között, amely a kasztrond-szer legfrissebbben is képzeltelien volt. *A társadalmi erők munkamegosztását* a társadalmi erők egyenlőségétől kezdve a liberálisizmusnak csupán a lejjöcs három osztály között sikerült kiemelni, a negyedik osztály beláthatatlannul vastag, sőt tömegét nem volt képes magához ölelni, sőt midőn ezt a szabad verseny proklamálásával megkísérelte, kifejlődött a lejjöcs kárpátból és ezáltal még messzebbre lökte magát.

Az ekként ellátszott, elárult tömeg által szóra ide, hozsannál zengve oda, a szociáldemokraciát kitért kárpátba rohant.

Állítsuk fel a *liberalizmus mérleget*. A keresztény egyház, ajándékozta meg az embérséget az egyéni szabadság eszméjével, de csak a Nőb hegység, vezette őt, s onnan is lehetetteneh legújabbá válc. A liberálisizmusú a dicsőség, hogy a népeket a szabadság igéret földjére vezette, s ekként keresztényiség misszióját e körben bevállalta. Az igéret földjének szervezését azonban tökéletesen nem vihette keresztül, mert indíttatással, szabadddá eszével elemeket korpák, viharokkal dacolni tudó külső szervezettel foglaltak nem sikerült neki. És méltán az lekinthető a liberálisizmus hanyatlásának külső okai. Mincs neki az a hatalmas, zér, szervezett hadsereg, mint a szociáldemokráciának és akár az ultramontanizmus, mely oly ellenállhatatlan szuggereáló háttérrel van a tömegekre és mely nélkül az ultramontanizmus szilvds előterele már régen megítélte volna.

A hanyatlás deis okai különlelék. Egyik kézzel felállított a kereskedelmi szabadság elvet, a másik kézzel pedig a nemzetállamok központosított segítését, melynek következtével. Egyrészt az egyén *politikai és szociális emancipációját* vilte közludaba, másrészt nem musa össze nem lért helyzebe jutott a szabad kereskedelem kozmopolitikus szellemével. Manya számosanba és gazdaságilag ezen rend szabadsággal, a bűnösök osztályoktól való függetlenségét biztosított. Nemcsak ellenségei állították, hogy a liberálisizmus politikai és gazdasági hatalma megenged, de a liberális törből is emelkednek tekinthetőség, komoly szavak és a legtekinthetésebbek egyike. Menget professzor, a liberálisizmus nagy nevu előharcosa is ekként kénytelen vallant: a liberális párt attól a pillanattól kezdve, hogy a társadalmi politikai elapogatt biztosította, gazdasági programjából merítette legfrissebb erejét. Az államháztartás és népjölet kérdései foglalkoztatták elsősorban. A gazdasági érdekek gondos ápolásával meggyőzte magát, hogy a liberális párt Anuszként azt a megcélolttnak és utóhaladottnak tekintheték, elvesztette a liberális párt Anuszként azt a talajt, amelyből legfrissebb erejét merítette. A liberális párt elvesztette a gazdasági tudományal

közvetlenből, hogy ill. egyet a harmadik osztály, a burzsoázia érdekében folytatandó harc elcsúsztatásának, melytőlők hiába várják megvalósulásukat. Törénnyel és logikával szűkös-gesség volt tehát az oka annak, hogy a liberálisizmus programjának konzekvens és teljes megvalósítására egy szűkebb, radikálisabb és saját eszme és hatalmi területen álló pár, a

szociáldemokrácia alakult.

Amde egyelőre a delirium ebben tanácsára és lehető közözsére, a tömegek meghódítására és szervezésére szükség volt egy új, a földi pártadicsom minden gyönyörűre illő igaz jogludlás

vagy annak még létezése is, elkerülése a gyönyörű, harmonikus dőlődot, szükségessége volt

azokra a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

azok a véres játszóvakra, azokra a sötét, fényegítő nagy lelkigekre, amelyekben

demagogikus uralmának öröki, véres tobzódása és az 1871-i körmün gyalázatos kudarca? Van a népegyseduralmi eszmének korunkban is, bár nagyon mérsékelt formájú megvalósulása a svájci referendum intézményében, amelynek közvetítésével valamely törvényjavaslat sorsának eldönieséni a népet illeti. És bár a svájci nép az értelem és gyakorlati érzék aránylag nem alacsony fokán áll, politikuskok és ludóscok hasztlalan lörök régóta a fejüket, hogy valamely ésszerű alapelvet vagy általában valamely a nép gondolkozására, vágyaira világot vető irányt laláljanak a nép szuverén szavazalaiban. Felderíthetetlen közelketlen ség, és szeszélyességgel fogadnak ma el olyan javaslatot, melyet tegnap elvetellek és velnek el ma olyan javaslatot, mely a tegnap ellogadottnak szükségszerű kiegészítő folyománya és ezzel a gyakorlati és ludományos fegyverekkel vertezett államlérnak lársadásos, célludatos és önzellen munkája könyörtelenül ki van szolgáltatva a ludatlanok önkényének és szeszélyeinek. A történelem tanúsága szerint a többség egyeduralma vagy otokráciához vagy pedig a tömegel megvásárló plutokráciához vezet, melyeknek kiálthatatlan és kegyellen despotizmusához képest a fejedelmi abszolútizmus jólékony, áldásos uralom számba megy. „Ki védi meg a tömeget a tömeg ellen?” – veli lel a kérdésel Goethe és méltán, mert a népegyseduralomban a közvélemény minden ellenkező nézetel könyörtelenül ellojt és „sokkal nagyobb bátorság kell ahhoz, hogy valaki a vox populinak ellentmondjon, mint az abszolút fejedelem parancsainak” (Jellinek György). De nemcsak hogy elfojt a népszuverén minden ellenkező, túlének nem kellemesen hangzó véleményét és lomha lészlével ülájában áll a haladásnak, annak a haladásnak, mely a történelem tanítása és logikai mivolta szerínl, mindig az ellenörző, éber és gondolkodó, előkelő kisebbség klerószakolt műve volt. hanem azonkívül a népszuverén sokkal kegyellenebb, kiszívobb zsarnok, mint a legabszolútabb fejedelem. Csak az ábrándozhatik a tömeg jóságaról és igazságszereteléről, ki a valóság levegőjétől gondosan elzárt ideálok körében él. Ha jól emlékszem, Eölvös Károly lejtette ki egy nagyváradi telolvasásában, hogy az emberi szellemet szabály szerínl visszatérő időközben bizonyos epidémia fogja el, nem tudni honnan jön, miből eredi, de mindenki érzi annak lenyűgöző súlyát. Ily epidémia korunkban a népuralom eszméje is. A nép kormányozza magát, a nép hozzon törvényeket, a nép szolgállassa az igazságot. Itt-ott már intézményi kilejezésel is kezd nyerni az eszme, mint a referendum és az eskudszék intézményeiben. Sejtjük, sőt lájuk a veszedelmel, de annyira belegei vagyunk e mindenki állal a priori dogmaként elfogadott eszmének, hogy nem merünk benne még kételkedni sem, mert a maradás, a reakciónázmus, a népellenségiség bűnébe esünk.

A szociáldemokrácia azonban nem logia a népegyseduralmat megalapítani és ezzel az emberi szabadság és haladás sírját ásni. A szülési fájdalmat győzelmesen kiáltoja és a világtörténelem által megszabott útjára léthelett. Hogy ezt az utat meglálssa és ezzel magát a megsemmisülésőt, az emberiségel pedig attól a tragikus lálványtól menielle meg, miként pusztul el hívői százazeivel együll az az eszme, mely ugrást akart a lormészetben, az emberi művelődés lokozaos lollódésében klerószakolni, lölég a tudomány igazságosságának és az állam bölcsességének köszönheti. Ha a tudomány a katedraszocializmusban és az állam, korszerű szociálpolitikai intézkedéseivel nem öleli magához a munkásosztájt és ezzel – akarva, nem akarva – a szociáldemokráciát, akkor az ész uralma helyell, a szenvedélyek húrjai a krilikus határig feszítve, az erőszakos ugrás, a lársadalom megrázódlatása, bizonyára nem marad volna el. A tudomány és az állam odanyúlotta jobbát kiengesztelésre, az ellentétek lassanként kismutnak és a szociáldemokrácia gyűlölet és szenvedély nélkül fejezheti be a haladásnak a liberalizmus által abbahagyott művét, a politikai emancipáció teljessé télell.

A szociáldemokrácia ezen teljes politikai emancipáció érdekében kívánja, hogy a *census* és a nemzeti különbség korlátai ledöntessenek és az egész nép hűsz évek *körön felül* egyenlőség állami jogaitól való megfosztás *terén*. A legkétségtelenebb bizonyítéka ennek az az immár szemünk elől nyitott tény, hogy azon államokban, melyek az állampolgárok választási jogukat nagyfokú mértékben megfosztották, a szociáldemokrácia hűltalú volt, jogelvonásosabb tökéletesebb megvalósítása végül folyhat helyenként csatlakozások, de továbbá inkább a kövelelésekkel nem zavarta a szociáldemokrácia az ekként helyreállított politikai konstitucionalizmust.

A liberálisok orvópóbjára – mint tudjuk – második kudarcát az egyenlőség alapján álló *új társadalmi rend kialakításánál* találta. A szabad verseny és az újkor technikai vívmányai mind jobban kitérítették a tökéletes és a munkások közti ellentétet, mely szükség szerint *nyit* elhatárolt harc kitérítést vonja maga után. Ez a harc tulajdonképpen az *ami szociális hancnak, szociális kérdések* neveznek és melyet a csupán külső megfigelések után ítélő felületen közvélemény, egy szerűen *kenyérkérdésnek* keresztel el. Kenyérrel kell ellátni, meg kell adni a proletár szociálisait és akkor, mint a vértől fölalkotott pócok, erőltetni hűltalú a földre, igaz, a kenyérkérdés körül is folyik a harc, de nem mint a kudarcmunka végén célja, hanem csak eszüköz. A kenyérkérdés nem is mai kellet. Amióta a termelési állapota megváltozott, a munkaerőnek a szükségesszerű kudarcmunka szociálisait kell a kenyérkérdés. E kenyérkérdés azonban még nem volt társadalmi kérdés. Hogy a munkások hűltalú társadalmi kérdésen, hűltalú szorult, és előtérbe kellett nyomulnia a társadalmi megosztás, a társadalmi alakulatoknak a szükségesszerű kudarcmunka szociálisait kell a kenyérkérdés. A társadalmi alakulatok hűltalú szorult, és előtérbe kellett nyomulnia a társadalmi megosztás, a társadalmi alakulatoknak a szükségesszerű kudarcmunka szociálisait kell a kenyérkérdés. A társadalmi alakulatok hűltalú szorult, és előtérbe kellett nyomulnia a társadalmi megosztás, a társadalmi alakulatoknak a szükségesszerű kudarcmunka szociálisait kell a kenyérkérdés.

Csupán az, és nem több, sem kevesebb, képezi a szociáldemokrácia hűltalú a politikai munkamegosztás *terén*. A legkétségtelenebb bizonyítéka ennek az az immár szemünk elől nyitott tény, hogy azon államokban, melyek az állampolgárok választási jogukat nagyfokú mértékben megfosztották, a szociáldemokrácia hűltalú volt, jogelvonásosabb tökéletesebb megvalósítása végül folyhat helyenként csatlakozások, de továbbá inkább a kövelelésekkel nem zavarta a szociáldemokrácia az ekként helyreállított politikai konstitucionalizmust.

A szociáldemokrácia ezen teljes politikai emancipáció érdekében kívánja, hogy a *census* és a nemzeti különbség korlátai ledöntessenek és az egész nép hűsz évek *körön felül* egyenlőség állami jogaitól való megfosztás *terén*. A legkétségtelenebb bizonyítéka ennek az az immár szemünk elől nyitott tény, hogy azon államokban, melyek az állampolgárok választási jogukat nagyfokú mértékben megfosztották, a szociáldemokrácia hűltalú volt, jogelvonásosabb tökéletesebb megvalósítása végül folyhat helyenként csatlakozások, de továbbá inkább a kövelelésekkel nem zavarta a szociáldemokrácia az ekként helyreállított politikai konstitucionalizmust.

lyebb gyökere. Aki a szociális kérdésben csupán gyomorkérdést lát, nagyon hamisan fogja azt fel."

A munkásosztálynak ezen *egyenjogú szociális elhelyezkedése társadalmunkban*, ma már a megvalósulás lelé közelég. Nem a jövő államban, hanem a liberalizmus által megteremtett *mai* társadalmi rend keretében fog ez a *szociális konstitucionalizmus* kialakulni és nem lorradalom útján, hanem a *békés szervezkedés* segítségével. A nagy stílusban organizált és nagy hatalmú német Gewerbevereinek és az angol trade unionok már helyreállították az egyenjogúságot a harcoló lelek között, megadták munkás tagjaiknak az egyenjogúság büszke, emberi tudatát, az angol és német munkás odakiálthatja ma a tőkés osztálynak, munkadóiának: „Én is úr vagyok a házban!”

És ez a *szociális egyenjogúság* elismerése munka és tőke között, fogja meghozni és állandósítani az egész világon a *szociális békét*, miként a népek *politikai egyenjogúsítása* a lejedelmekkel, szülte a *politikai békét*. A jövőnek szociális békeproblémáját nem a szociális verseny megszüntetése, hanem a létért való küzdelemben részt vevők egyenlőbb, igazságosabb lefegyverkezése által oldjuk meg.

A szociáldemokrácia hivalása, hogy a szabadság ígéret földjél, melyet a liberalizmus szervezetenül hagyott az emberiségnek, a politikai és szociális béke alapján álló társadalmi renddó szervezze és erős, hogy ez a szociáldemokráciának a mai társadalom keretében, sikerülni fog.

Husadik Század, 1902. II. kötet, 32–49.

magasabb célokra alárendeli magát; csak az leheli valóban szabaddá, ha hivatásának szolgálatába szegődik.

Nagy kalaszfórák, egyesek, lársadalmi rétegeket elsöpréssel lenyegető, az emberi bölcsesség alkotta intézményekkel és erősségekkel alapjukban meggrázódó események szokták sajál porszem mivollának üdvös tudatára ébreszténi az emberiséget és visszavezetni nagyobb hatalmasságok felé. A mélyebb, nemesebb világnézet ilyen újjáébredését idézik elő a nagy francia forradalom s a napóleoni korszak eseményei. Ideolva egy század választ el azok viláraitól. Aránylag békés, nyugodt kort élünk immár közel száz esztendő óta. Mi sem természetesebb, minthogy az önhittség, az önzés, az egyén lúbecsülése, az élvágy uralma újból felülkerekedik. Fokozzák e szükségyszerű történelmi evolúciót a gazdasági és lársadalmi berendezkedésünk gyökerestől leforgató lefedezések, halványozza a természettudomány s a technika rohamos térfoglalása, az emberi ész diadalmas előnyomulása az egzakt tudományok terén. Mindez a mi szegény, gyarló emberi értelmünkre nehezedő erőpróba annál súlyosabbá teszi. Csodálkozhalunk-e, ha jóhiszeműleg, ez etöllelételek természetes produktuma gyanánt lép előtérbe az a világnézet, az a lülozília, amelyik az emberi erő, az emberi értelem lúbecsülésén alapulva, annak halvány mécsésével kívánja megvilágítani a lét problémáit s a mindenséget a mi szegény kis mikrokozmoszuk szánalmas méreteire törekszik összeszűgíteni.

Mint minden jóhiszemű emberi törekvés, ez is hévvel, szenvedéllyel lép fel. Annál szenvedélyesebb és türelmetlenebb, minél lelültelesebb. Egyedül üdvözöl tannak képzelet magát. Küzd a szektáriánus szűkkelbűség egész ellogullságával s a lenézés, kicsinylés, megvetés minden álkával újtja ellenleleit. A maradás, a sötétség gyászvitelével szemben állanak ök, a „szabadgondolkodók”.

Álljunk ill meg egy pillanatra. Szabadgondolkodás! Elérhetetlennek látszó sówárgása volt ez hosszú évezredekben ál a yers erőre lámaszkodó tekintély által lenyűgözött emberi léleknek. Utána sówárgott minden magasabb röplü emberi elme s az emberiség legjobbjai érte szenvedtek, érte véreztek el. Ez a küzdelem ma már a történelemé. A mi napjainkban a gondolkodás szabadságát nem a hatalmon levő tekintély zsarnoksága liporja el. Ami veszély még erről az oldalról fenyeget, azzal jélszva bánik el a XX. század pezsgő szellemi élete. A mai nemzedék gondolaszabadságát egészen más veszély lenyegeti. A hipermodern jelszavakból táplálkozó lélműveltség terrorizmusa ez, amelynek vásári lármája betölli a modern kultúra egész épületét (hiszen az értelmi világban is annál kongóbb hangol ad minden tárgy, minél üresebb) s a lélműveltség egész türelmellenségével és elbázkodottsággal hurrog le minden ellenvéleményt.

Nekünk a gondolkodás szabadságát a szabadgondolkodók ellen kell megvédenünk. A léleknek azt az igazi szabadságát, amely minden ember számára biztosítja az igazság kereséséhez való jogol és megbecsül az igazság felé törekvő minden becsületes munkálkodás, amely megérténi, tárgyilagosan értékelni kívánó jóakarattal fogadja az emberi elme minden őszinte törekvését; amely nem dívatos áramlatok, nem közhelyek szerint léli, de létet enged minden komoly értékkel bíró szellemi irányzatnak s az ellentétes áramlatok szabad mérkőzésétől várja haladásunkat, a lelvilágosodást.

Az egész európai kultúrának nagy erőprójába ez: fenn ludjuk-e tartani a gondolkodás valódi szabadságát? Megyünk-e, korlátot nem ismerő, becsületes, őszinte törekvéssel az igazság, a dolgok mélye felé? Tudjuk-e azokat a nagy elméket követni, akik a maguk egész mélységében tárják fel a lét problémáit s az emberi lélek minden kincsét, minden erőforrását segítségül hívják ott, ahol azok lefogásához az emberi értelem önmagában elégtelen? Bele

[illegible]

hozzánk a hanyatló latin kultúra minden beteges tünete. Bölcsészeink, szociológusaink, költőink és pikíroink örjögő dervistáncban reprodukálják előttünk a súlyosan beteg francia lélek minden kórtünetét. Persze a maguk alacsonyabb fajsúlyára redukálva, mert egyet ne feljelsünk et

A rohadás, a feloszlás tüneteivel találkozunk a francia nemzet kultúréletében lépten-nyomon; de ez egy fényes múltat bíró, széldüles magaslatra felemelkedett nemzeti lélek hanyatlása, amely még a sejtek beteges széllullásában is elárulja azok nemes eredetét. A mi szegény dekadenseink egyszerűen rohadáson kezdik az életet s a fetoszlás szecessziós tüneteit mutatják nekünk anélkül, hogy e látvány visszaszító jellegét legkevésbé is enyhíthetné a régi műérték ulóize. Nem tehetek róla, nekem mindig olybá tűnnek lel, mint az a jámbor kacska, amely nagyási hóborba esve, lácánnak köpzei magát. Azt hiszi szegény, hogy csak „haut-goût”-ra kell szert tennie, hogy műértő inyenek kedves pecsényéje legyen. Pedig ami haut-goût a fácánnál, szegény kacsánál egyszerű polgári lelészási bűz marad.

Ez ellon a processzus ellen küzdünk mi meggyőződésünk egész erejével, mi, akik arra létük hivalva a magyar nemzetet, hogy elsajátítsa, magáévé tegye és saját céljaira feldolgozza mindazt, ami valóban szépet, igazat és nemesi nyújt a művelt emberiség kultúrája. Mi, akik nem jelszavakkal akarjuk a nemzet lelét megtölteni, de munkára, az igazságot komolyan kereső, a dolgok mélyére ható becsületes munkára, egészséges, férfias lelre ébresztjük azt, mi, akik e beteg irányzatok elleni küzdelmünkben az élet, a szabadság, a munka mellett emeljük lel szavunkat, bizonyára nem a sötétség, a reakció elmaradt lovagjai vagyunk. A mi szavunk az embert a dolgok mélyére való búvárkodásra ösztönzi, az igazság útjára, amely elvezet a kortától emberi elme határaihoz és arra indít, hogy világnézetünk megalkotásában segítségül hívjuk az emberi ész, szív és jellem minden nemesebb tulajdonát. Ez az út nem a sötétség, nem a szolgaság útja; ez a világosság, a szabadság, az emberi lélek erőteljes, sikeres kifejlődése, a haladás, a valódi felvilágosodás lel vezet.

Magyar Figyelő, 1911. II. kötet, 3-8.

Nemzet és társadalom

Tisztelt hölgyeim és uraim! Bizonyára mindnyájan megtették azt az észleletet saját gondolkozásuk körében, hogy mindnyájunkat közlelő érintő hatalmas fogalmak, eszmények, lények vesznek bennünket körül, bizalmas jó ismerőseink, mindennapi gondolataink, érzelmeink lárnyai és osztályosai. És azért mégis, ha megpróbáljuk szabatosan körvonalaizni lényegüket és fogalmukat, talán éppen azoknál jövünk a legnagyobb zavarba, amelyeket a legmeghiltebb viszonyban képzeljük magunkat.

Hát vajon nem ilyen-e a nemzet fogalma is? Azt hiszem, mindannyiunknak életében a nemzeti eszme, a nemzethez tartozás érzele jelentékeny helyet foglal el. Így van ez mindenütt a világon, de talán sehol sem inkább, mint minálunk Magyarországon. És azért van-e fogalom, van-e eszme, amelyet nehezebb pontosan felismerni, szabatosan definiálni, mint éppen ennek a hatalmas lénynek a fogalma, az eszméje, amely ped g körülvesz, vonz vagy eltaszit mindnyájunkat?

Nem is arrogálok magamnak azt, hogy kimerítsem a kérdést, hogy megtaláljam a nemzet lényegének igazi tartalmát. De talán egy lépéssel közelebb juthatunk az igazsághoz, hogyha

nemel nemzet etnográfiai egységét ez bármiképpen darabokra törné. A határok lehat nem esnek össze. De természetes dolog, hogy egymásba olvadási természetes világtörténelmi processzus észlelhető. Az állam akarva, nem akarva, nemzetet igyekszik alkotni, etnográfiai egységet is igyekszik létrehozni. A közös törvények, a közös sors, a közös befolyások is, amelyek egy bizonyos határozott geográfiai területen mutatkoznak, tehát természet és emberi intézmények hatása egyaránt odahat, hogy egy állam polgárai közt elmossa az etnográfiai ellenléteket. Viszont a nemzetnek, aminél öntudatra lép, az a lökrekvés, az a vágya elemi erővel tör elő, hogy ő alkosson államot, hogy azokat a különbségeket, amelyek állami haladás nemzeti határ között vannak, elenyésztesse, anélkül, hogy egységes nemzeti alapon álló etnográfiai egységen alapuló államba torlassza össze az egyformán gondolkodó embereket. Így alakulnak meg lassacskán a nemzeti alapon álló államok. Vagy úgy, hogy az egy alapon álló több faj közül az egyik beolvassza, abszorbeálja a másikat – ez a legnikább – vagy úgy, hogy több faj egybeolvad, vagy úgy, hogy új faj jön létre. De úgy is történhetik, hogy a különböző fajok megtartják külön etnografikus egyéniségüket és az etnografikus egyéniségek teljes egységben tartása mellett beolvadnak az illető egységes politikai nemzetbe. Fényes példa erre az előbbira az elzászi németek példája, akik alig egy százados francia uralom után teljes lényükkel, minden politikai gondolkodásukkal és törekvéseikkel beolvadtak a francia nemzetbe és a francia államnak egyik erős gerincévé váltak. anélkül, hogy német nyelvüket, német faj jellegüket feladták volna.

De, mondom, ez a lökrekvés, amely elminálni igyekszik a nemzet fogalmából az etnográfiai különbségeket, amely oda irányul, hogy államalkotás és etnográfiai egység határai meglehetősen összeessenek: ez a lökrekvés tolyik öntudatlanul a történelem laiens munkája által hosszú századokon keresztül, hogy azután egyszerre elemi erővel törjön ki, jusson az emberiség öntudatára és vállson öntudatos, az emberi akarat által determinált formákat, irányokat, köröket. A XVIII. század legvégén vagy hetvenesében a XIX. század legelején áll be ez a változás. Beáll nem annyira a francia forradalom, mint a francia világhatalmi lökrekvések által. Hiszen a francia forradalomnak magában véve sem előzményeiben, sem közvetlen lökrekvésében nem volt nemzeti jellege. Ha végignézzük a törekvésekben nem volt nemzeti jellege. Ha végignézzük a XVIII. század francia publicistáinak irodalmát, abban a nemzeti szempont egészen háttérbe szorult. És ha végignézzük azokat a jeleszavakat, azokat a törekvéseket, azokat a pártirányzatokat, amelyek a francia forradalmat kezdetben már a maga első tisztán átalakító, a társadalmi jogrendet megváltoztató fejezetében áthattották, azt fogjuk látni, hogy a nemzeti szempont, a nemzeti érzés, a nemzeti ellenszenv ott is nagyon csekély szerepet játszott. Hiszen az egész emberiséget boldogító frazeológia mellett csak azok a háborúk, amelyeket a reakciós Európa zúdított először a francia forradalom nyakára, ébresztik fel először a francia nemzetben az idegengyűlölet és azután a hatalom fordul, amint a francia nemzet indítja meg a maga hódító körúljai széles Európán keresztül. A francia hódító elnyomás, az a szégyen, amely más nemzeteket ér, az a vereség, az az anyagi és erkölcsi kár, nemzeti érzésüknek az a megcsúfolása, amely éri őket, váll ki szokatlan erővel addig szunnyadó nemzeti érzületet és alakítja át a franciák által elnyomott nemzeteknek érzületét. Napóleonnak egyik nagy világtörténelmi rendelkezése és funkciója éppen ebben rejlik. Olyan sajátos példa ez arra, hogy a legnagyobb, a legerősebb ember is tulajdonképpen öntudatlan eszköz az emberiséget irányító, magasabb hatalom kezében.

Nem volt erősebb egyéniség, legalább mi nem ismerünk erősebb egyéniséget Napóleonnál. Nem is emberi, démoni erő volt az, amely milliókat úgy ludott magával ragadni, úgy ludott a maga célja felé idomítani és kizsákmányolni. Óriási hatása is volt a világ eseménye-

szerűen nem egyéb, mint állatszóló, vékony tepet, amely mögött az államhatalom kizsákmányolására törekvő osztályérdek rejlik. Tulajdonképpen ez a gondolat halja át az egész újabb német publicisztikát. Ez a gondolat kiegészülve azzal, hogy mivel a népek és nemzetek alkalmányos törekvéseiben, pártéletében, bárminő tetszelős jelszavak alatt, mindig az osztályérdeknek jutnak az állami érdek, a közérdek rovására kifejezésre, ez utóbbi a közérdekot, az államérdekot, a jogrendet nem a pártok, nem a parlamentek, hanem az osztályok, pártok és parlamentek fölött álló monarchia van hivatva megvédeni. Ez az egyik irányzat az a német tudományos irányzat, amely a német tudományt a modern parlamentarizmus megálására vezette és amely ma már meglehetősen áthalja az egész német gondolkodást, az egész német közéletet. A másik ága ennek az eszmoáramlatnak az a modern radikális irány, amely pedig az osztályérdek között a legnagyobb, a legnépesebb osztály, a tömegnek nyers uralma felé tereli a figyelmet.

Hát, hölgyeim és uraim, ha ezeket az eszmoáramlatokat fonólóra, bonckés alá vesszük, el kell ismerni, hogy ezeknek nagy és lemmény igazság rejlik, hogy ezek is igen nagy szolgálattal lettek a tudománynak és a tudomány útján a gyakorlati politikának is, amidőn ráuláltak arra a kétségjelten tényre, hogy egy államnak polgárai számos különböző szempontok szerinti különböző egymással gyakran ellenlétes és ellenséges csoportra széltagolli társadalmat alkotnak és hogy ennek a társadalomnak ellenlétei és ezen ellenlétekből kifejlődő súrlódásai és küzdelmei tényleg jelentékeny befolyást gyakorolnak az emberiség sorsára, lejlődésére és gyakran zavaró befolyást az állami közérdek érvényesülésére. A hiba azonban, amelyet ezen irányzatok elkövetnek, kettő. Az egyik az, hogy a társadalmat csoportokra tagoló ellenléteket kizárólag gazdasági léren keresik. Talán felesleges erről sok szót vesztegetnem. Elő egy példát felhoznom. Hát vajon a valláskülönbség nem szakította szintén számtalanszor ellenséges láborokra az emberi társadalmat? Hát vajon nem volt nagyon gyakran olyan idő, amidőn a valláskülönbség sokkal mélyebb barázdát szántott az emberiség között és ugyanegy állam polgárai között, mint a gazdasági osztálykülönbség? Amidőn a protestáns iparos és földmívelő vagy a protestáns munkás és munkaadó sokkal közelebb érezte magát egymáshoz, mint a protestáns munkaadó a katolikushoz, vagy a protestáns iparos a katolikushoz? Megvoltak a gazdasági érdekek akkor is, szó nincs róla, talán hatalmasabbak, mint ahogy az első lelületes lekinleire látszik, de nem voltak dominálok. És ha ma talán jobban előtérbe lépnek, ha talán a mai korban számos okból, amelyekkel igazán nincs időm most részletezni, jobban előtérbe lépnek a gazdasági szempontok, vajon éppen ezek a vallási kérdések nem játszanak-e fontos szerepet a mi társadalmi életünkben ma is? Hát lehet-e azt mondani és nem szomorú egyoldalúság volna-e, hogy a társadalmi életet kizárólag a gazdasági tagolás és gazdasági különbségekben alapuló anyagi osztályérdek dominálja?

A másik egyoldalúság, mely ebben a lefogásban nyilvánul, az, hogy azt állítják, hogy az osztályérdek mindig kizárólag érvényesül, minden más szempontot háltérbe szorítva érvényesül, alkalmányos nemzeti uralomban. Igaz, ez előfordul nagyon sokszor. És az a tény, hogy abból a szempontból vizsgálata a tény az emberiség történelmének, számos és tanulságos telfedezést hozott világra. De – bocsánatot kérek – a fátudománynak, a felülelességnek legjellemzőbb tulajdonsága a hamis általánosítás az, amely ezeket a teljesen megfigyelt jelenségeket azután mint az emberiség egész történelmének uralkodó kizárólagos törvényt akarja tekinteni. Igenis, voltak korszakok a nemzetek történelmében, amikor azok sorsára az osztálykülönbség, a gazdasági érdekharo domináló befolyást gyakorolt. Rendesen dekadens korszakok voltak ezek. De voltak oly korszakok és ezeknek

össze a szerencsés kevesek kezébe, az az átalakulás elképzelhetően anyagi, szellemi és erkölcsi nyomorba döntötte a népek millióit. Valósággal égnek áll az ember haja szála, ha részletekben olvassa el azokat a viszonyokat, amelyeket a nagyipar rendezettségére teremtett a múlt század első három évtizedében az angol bányá- és gyárpárral szemben. Abban az időben, tudjuk, hogy az angol közhatalom kezelése változáson ment keresztül. Az 1832-es *Reform Bill* megfosztotta az angol arisztokráciát a maga vezetőszarapétól, amennyiben megszüntette azt a helyzetet, hogy a képviselőház nagy többsége tulajdonképpen az angol lordok által jólmán kinevezett képviselőkkel állott. De kiszóllította azt a népies elemet is, amely legalább egyes nagyvárosok képviselőjében benn volt az angol ősi alkotmányban és mintegy biztonsaági szellentyűt adott a népelemnek és az állam hatalmát teljesen a középosztály kezébe rakta le: annak a vagyonos középosztálynak, amelyik ennek a társadalmi rendnek a legnagyobb mértékben élvezte gyümölcsét, amelyiknek gazdasági és osztályérdekai ezeknek a viszonyoknak: a hihetetlenül olcsó napszámnak és a munkás lelkiismeretlen kizsákmányolásának lenntartását kívánták. És ez a korszak volt az, amelyik, amint alapvető intézkedéseit behozta az angol ipari jogba, ezek az alapvető intézkedések ma már alig hét évtizednek eltelté után merőben átváltoztatták Angliának gazdasági és társadalmi viszonyait, annak a rettenetes helyzetben színlődő, embert, Istent és törvényt nem ismerő, elvadult, nyomorba jutott és elkeseire dől proletariátusnak viszonyait, amelyben az angol demokráciának, az angol munkásosztály zömének olyan öntudatos, erős oszlopai vannak, amelyeknek talán a mi középosztályunk némely ízegei is csak hosszabb művelődés után tudnak elélni. Ezt a mélyreható nagy átalakulást megcsinálta az angol állam akkor, amikor az angol államhatalom mondhatni kizárólag annak az osztálynak kezében volt, amely saját gazdasági érdekeit rendelte alá a közérdeknek, amikor mindazon intézkedések által, amelyek kiemelték ebből a nyomorból a munkást, megdrágították a munkát. És ha azt mondják azok, akik kicsinylik a nemzeti érzés hatalmát, hogy hiszen az a nemzeti érzés is tulajdonképpen alacsony önzés, a mai felvilágosodás korában az se való, hiszen ma már felül kell emelkednünk a nemzeti önzésen, amely ellenséges láborokba hajítja az emberiséget és ma már az általános emberiség nagy célja felé, az emberiség testvériségének nagy céljai felé kell haladnunk: én erre csak kettőt mondok.

Az egyik az, hogy lehet, hogy bizonyos magasióptú ideátoznak attól maradunk akkor, amikor a mi idealizmusunkat a nemzeti egyéniség korfatai közé szorítjuk. De vajon nem állunk-e mérhetetlen magasságban ezzel a mi nemzeti önzésünkkel azok felett, akik az anyagi önzés sivár lütkedése gyanánt lüntelik le az egész történelmet, akik az egész emberiséget ahhoz a seréscsordához lennék hasonlónak, amelyiknek a vályú körül elszánt küzdelem fölül meg egész életét? És vajon nem szükséges-e az, hogy a mi idealizmusunk egy bizonyos önzési, de magasabb és nemesebb diadalmasan felütemelkedhessék?! Hiszen hiába, gyarló, önző lények vagyunk. Az az önzés, amely gazdasági életünket áthatja, amely egyéni és osztályérdekeink rabjává akar lenni bennünk, azt a tiszta filozófiát, liszta humanizmust, tiszta lilantópiát nem lesz elég erős arra, hogy kottátok közé szorítsa. Igenis, egy másik, egy nemesebb, egy magasabb rendű, egy ideálisabb önzéshez kell folyamodnunk, a nemzeti önzéshez, amely, jól van, legyen önzés, a maga módja szerint, de teljesen az önfeláldozásig menő idealizmus az egyén szempontjából és erő ad az egyénnek arra, hogy uralkodjék alacsony érdekei felett, hogy elismerje magára nézve a közérdek nagy és nemes vonatkozásait azért, mert a nemzet nagyságával, a faj fennmaradásával, a faj független virágzásával és fejlődésével kielégíti az emberi önzésnek alapvető érzéseit.

segítségére lehet fordulni, mert hisz az angol irodányhoz, mint hisz az szaki az
Lászlólag a német pldá követeinek áll be az angol irodányhoz, mint hisz az szaki az
örökletes biztositás alpevel, kénysszent situat: megadótálta a munkaadót s a kövta.

[illegible]

A javaslat két egészen külön ügylet foglalásze egy törvény keretében: a betegségek és

Meg egyézer visszatérünk az angol national insurance billre, hogy annak olyan oldalára hívjuk fel az olvasó figyelmét, amely korszakot jelent a munkásbiztosítás fejlődésében és

Kényszerbiztosítás és önkormányzat

Protestans Szemle, 1911, 553-563.

gyakorlatban, jó és rossz időben, alkalmas és alkalmatlan időben, egész életünkön keresztül.

[illegible][illegible]

A magyarság, azon maroknyi kis népiel és nemzet tagjaiknak, amely nép azért tudott itt mindennekfelett magyarnak is?!

[illegible]

lagadni! az elő es elitő erők sorából.

Elismérésében s az élelő mozgító külföldből zö erők helyes arányának felismerésében rejlik, akkor nem tudomány az, amely a nemzeti érzésnek inkább, hajdorejtől ki akasztja

az önzésnek azokat a nemesebb rugóit, amelyek az egyén szűk látóköréből kiemelkedve, a magasabb nemzeti körbe vonzzák egymást. És ha a tudomány minden előjénnek helyes

egyenlő és osztályozás rugóit látja, éppen olyan egyoldalú, éppen olyan hibás, éppoly lefűtöztetett és szűk keresztmetszetű, mint az a másik, amelyik ezeket tetagadja. A cél: lefűtöztetni, erősíteni

Két oldalra van az emberi elemek: anyagi és szellemi, egyenlő és átellenes, materiális és ideális. Az a tudomány, amely csak a materiális, az anyagi vonatkozásokkal, az alacsony

KOLNAI AURÉL

Az emberek egyenlőségéről

I. AZ EGYENLŐTLENSÉG ESZMÉJE

Napjainkban az emberek egyenlőségének hangoztatása orgiái üli. Míg boldog iljúkóromban a demokrácia és szocializmus eszményei még maguktól értetődőnek látszottak és a jobboldal kilógásai csupán arra szolgáltak, hogy azok megvalósítását lassítsák és kilólják, addig ma az uralmi elv teljes offenzívában van, és a régebbi értelemben vett „haladás” hívei védik megmaradt vívmányaikkal azzal az érveléssel, hogy lorradalmi átalakulások a lakosság nyugalma és jólétét veszélyeztetik. Felfedeztetett, hogy az emberek nem mind egyenlők és minden oly rendszer, mely egyenlőségük fikciójára van építve, mesterként látkolmány és szükségszerűen romlásba vezet. Az egyenlőtlenség prólétái érvelésüket többnyire igen ártatlanul hangzó megfigyelésekkel avagy okoskodásokkal kezdik: így például azzal, hogy az emberek lestmagassága, haj- és szemszíne, értelmi képességei és szorgalma nyilvánvalóan különböző, vagy pedig azzal, hogy a jól álgondolt igazságosság nem „mindenkinek ugyanaz”, hanem „mindenkinek az őt megilletőt” kell hogy juttassa. Az egyenlőtlenség konkrét és célként követelt értelmezése azonban ennél sokkal határozottabb dolgokra vonalkozik. Általában véve négyféle egyenlőtlenséget kell áhíttal elismernünk, amelyek egymásközt szorosan összefüggnek, de mégis könnyen és világosan megkülönböztethetők. Ezek: 1. a hatalom alanyainak és tárgyainak, a tekintély birtokosainak és alatlalóinak, a vezéreknek és vezetőeknek, az élőknek s a közönséges tömegeknek egyenlőtlensége; 2. a társadalmi osztályoknak, vagyis a gazdagoknak és szegényeknek, a termelés urainak és szolgáinak egyenlőtlensége; 3. a „saját magam” köréhez, tehát az én „nemzet”, párt, típusbelimnek” és a mindennemű „idegen”-nek egyenlőtlensége „számómia”, illetve „számkra”; 4. a magasabb és alacsonyabb rendűcsiraanyagának, vagyis „táj”-beliek egyenlőtlensége.

Könnnyen látható, hogy ezek az egyenlőtlenségek egymás közt mind az alaphangulattal, mind a konkrét politikai nyomaték tekintetében összekapcsolóznak; de mégis jellemző ellentmondások, feszültségek is lennének köztük. Így a politikai zsarnokság bizonyos fokig kijátszhatja a „tömegek”-et a szabad szellemű módos polgárság ellen, a kapitalista társadalmi oligarchia viszont legalább bizonyos körülmények közt egészen jól megfér egy államellenes egalitárius liberalizmussal a politika terén. Az arisztokrácia nemzetközi kultusza némileg ellentmond a nacionalizmusnak. Sovinizmus és fajelmélet között is logikai ellentét áll fenn, habár lélekianilag többnyire elmosódik: a német sovíniszta például természetesen kell hogy találja, ha a franciák is sovíniszta és éppúgy le akarják törni Németországot, mint az őket; a német fajvédő viszont megkívánhatja a franciától a békés behódolást, a germán-északi faj objektív magasabbrendűségének belátása alapján.

Így tehát az egyenlőtlenségi tan önmagán belül sem egységes és egyértelmű. Ez természetesen még nem cáfolja meg e tan, de mindenesetre kétkedésre int az egyenlőt-

II. EGYENLŐSÉGI ÉS EGYENJOGÚSÁGI ÉRVEK

Míg az egyenlőtlenség szószólói az emberek nyilvánvalóan különböző voltára és különböző értékűségére, valamint a hatalmi és rangkülönbségeknek társadalmi szükségességére mutatnak rá, addig az egyenlőség védelmezői ugyancsak többféle érvet vonultak fel álláspontjuk mellett, melyek nagyjában három csoportba oszthatók. Szó van 1. arról, hogy nem az emberek egyenlősége, hanem csupán azok *egyenjogúsága* az ideál; 2. arról, hogy az egyenlőség bár mint lény nem áll fenn, de *a haladásnak értelmes és lehetséges célját* alkothatja; 3. arról, hogy az egyenlőtlenség csak viszonylag külsőleges és lelszínes szempontokra nézve áll fenn, *lényeges tekintetben az emberek mégiscsak egyenlők* volnának. Mindezen érveknek van valami helyes magvuk. de egészben véve, úgy látszik, nem bizonyítanak kielégítőnek.

1. Az kétségtelen, hogy az egyenjogúságnak megvan a maga értelme a ténybeli egyenlőségen túl is, sőt teljes értelme ki sem domborítható anélkül, hogy a lénybeli egyenlőtlenségtől függően érvényére rá ne mutatnánk. Így a törvény előtti egyenlőségnek éppen az adja meg teljes pártosztát, hogy az gazdagra és szegényre, magasabb és alacsonyabb társadalmi állásúra, de sőt értékesebb és hiványabb emberre egyaránt vonatkozik. Fogalmához nemcsak az tartozik hozzá, hogy a szegény embert egy bizonyos nagy fontosságú síkon egyformán kezelje a gazdaggal, az atantast följobbvalójával, de az is, hogy például a rossz embert sem tekintje a jó ember szabad prédájának; így tehát nemcsak a társadalmi helyzetnek, eselleg merőben külsőleges vagy éppenséggel igazságtalan körülményeitől, hanem az emberek legbelsőbb és legszerveesebb értékkülönbségeitől is, legyenek bár azok a legbiztosabban megállapíthatók, eltekint. Ámde ez az álláspont, ha magában véve jogosult és elsőrendű jelentőségű is, a kérdés összefoglaló megoldásaként nem válik be. Mert ez a jogbeli egyenlőség egyrészt távolról sem vihető teljesen keresztül, másrészt egymagában kevés is és nem is képzelhető el egy bizonyos lénybeli egyenlőségre való támaszkodás nélkül.

A törvény előtti egyenlőség, ami a legtokéletebben a büntetőjog terén alkalmazható, annál kevésbé valószínűleg meg teljességgel, minél inkább vannak olyan „szabályok előtérben, melyek az emberek társadalmi funkcióit szabályozzák. Így még a legdemokratikusabb választójog is kizárhat a maga gyakorlásából olyan egyéneket, például büntetl elölletűket, kik mint magánszemélyek teljes jogvédelmet élveznek; a kormányhatalom birtoklóinak törvényesen biztosított előjogai szintén állítják a teljes jogegyenlőség elvét; a külföldi állampolgárnak nincsenek teljesen azonos jogai a belsőföldivel, sok esetben a meghódított, alacsonyabb színvonalú lakosságnak sem az anyaország polgáraival. De ezenfelül még azt is lehetne mondani, hogy a vagyonkülönbségek pusztán létezése már ellenmond az emberek egyenlő jogának a természeti kincsek használatára; viszont a kollektívista társadalmi rend ellenzői kétségbevonhatnák, hogy egy ilyen társadalomban az embereknek egyenlő jogai volnának tehetségük és szorgalmuk érvényesítésére. Másrészt a jogbeli egyenlőség egymagában ki sem töltheti az egyenlőségi ideált. Elképzelhető, hogy egy eltorpult, lélektalan sorban lengődő parasztság nem él „egyenlő” jogaival, hanem sorsának inlézését eleve és teljes mértékben földesuraíra bízza. Egy ilyen merőben etvoni egyenjogúságnak semmi köze sincs az erkölcsi eszményként szerepelhető egyenlőséghez. Ennél kedvezőbb esetekben is, például a modern kapitalizmusban, az egyenjogúság minden közvetlen értékén túl elsősorban eszköz és kezesség is egy valamivel tartalmasabb egyenlőség megvalósítására. Ez nem szorítkozik az úgynevezett szocialista „végcél”-ra. Már a

játszanak. Nagyobb különbségek állnak fenn arra nézve, hogy ki mennyit gondolkodik, mint arra, hogy ki mennyit eszik. Mi volna egyáltalán „lényeges” e világon, ha – teszem azt – egy szent s egy megátalkodott gonoszlevő közti egyenlőtlenséget „lényegtelen”-nek tartanók? Vagy, akinek e példa inkább volna ínyére: az egyenlőtlenséget egy Kant és honabeli terrorlegény között? Nyilvánvaló, hogy itt a „lényeges” egyenlőségből nem marad fenn több, mint az, hogy mind a kettő ember. De azon belül éppen a leglényegesebb dolgokban ellentételesek és a leglényegtelenekben viszonylag egyenlők. Igaz persze, hogy ez a megállapítás: „mind a kettő ember”, nem csupán természetrajzi beskatulyázás, hanem csakugyan lényeges tartalmakat is rejt. A szent és a gonoszlevő *még tudnak magukat egymással értetni* arra nézve, hogy milyen időjárás van, hány óra van, elindult-e már a társaskocsi stb. Esetleg arra nézve is, hogyszép-e egy szobor; esetleg arra nézve, hogy be kell lépni a hadseregbe egy ellenséges betörés elhárítására. A szentből még válhatik gonoszlevő és viszont; bizonyos külső körülmények híján egész fejlődésük más módon, egyenlőbb vagy éppen fordított lett volna. Csak különböző nyelveket beszélő két ember egymás nyelvét megtanulhatja. Távoztó, egymásnak teljesen idegen népek szoros kapcsolatba léphetnek és egymáshoz hasonulhatnak. Idegen ludomány, művészet, technika, polgárosultság nagymértékben átvethetők és utánozhatók. Bármiféle két különböző nemű ember között fennáll a connubium és közös utódzás lehetősége. Nincs olyan emberilag formulázható vallási vagy metafizikai logalom sem, mely ne volna *elviileg hozzáférhető minden emberi elme számára*; s ez elvi lehetőség számlalan esetben nyilvánul a *tényleges elcsajátítás* formájában. A kereszténység és a racionalista felvilágosodás egyaránt az egész emberiséghez fordulnak annak mindegyik tagjában. *Ha tehát nincs is úgy, hogy az emberek lényeges tekintetben egyenlők, de való amnyi, hogy egyenlőségeik a lehető leglényegesebbek.* Egyenlőségük nem különbözőségeik hiányában vagy azok lényegtelenességében áll, hanem a *különbözőségeket*, legyenek bár azok a legdöntőbb természetűek is, *mintegy áthatja és átveti.* Nem úgy kell a dolgot felfogni, hogy volna itt egy egészen általános, elvonli, formális, logalmi egyenlőség, telve tartalmi ellenlétekkal és különbözőségekkal; sem pedig úgy, hogy ugyan csupa különbözőség van adva, de ezek mind nivellálhatók volnának. Az emberek általános és elvont egyenlősége, amellyel hogy végtelen fontosságú egyenlőtlenségeket engedélyez, ugyanezkor számlalan részletbeli konkrét egyenlőségben is megtestesül (például egy kifinomult arisztokrata tudósak és kapusának „egyenlősége” lúdvész eselén!). Másrészt az emberek megtérése és tökéletesedése, elnyomorodása és elzűlése, vándorlása és keveredése nemcsak kiegyenlítően hat, hanem egyúttal *új egyenlőtlenségeket* is terem. Az egyenlőség tehát semmiképpen sem az egyenlőtlenség merev lagadásában, elhalárolásában vagy megszűntetésében, hanem annak egyenlőségtelemeivel keresztesül átcsövésében és ellensúlyozásában keresendő. Ez a lényeges egyenlőség nagy részben lehet *tudatos szociális reformtevékenység* műve is, de mindenekelőli már akaratunktól és ideáinktól függetlenül *adva van* az emberiség alaptermészetében, élethelyzetében, történelmében és lehetőségeiben.

III. AZ EGYENLŐSÉG ÖT ALAPPILLÉRE

Vizsgálódásunk oda jutlat tehát, hogy az egyenlőség erkölcsi eszméjét egyáltalán ne a színezeili vagy értékbeli „hasonlóság” túlnyomó voltában, hanem az embereket összekötő *viszonylatok* alaptermészetében, s ezzel kapcsolatosan éppenséggel magában az emberek

2 Az objektivitás az embereket kölcsönösségi viszonyának az az oldala, amelyben az abszolút egyenlőségnek egy bizonyos szférája van megalkotva. Az objektivitás olye az lantja, hogy az emberek alapvető személyiségi értéke bizonyos vonatkozásokban az egyébként adott – bármilyen fontossága – értékeikből való önkéntes lemondással. Ide tartozik szemben, hogy a valódi konkrét bűnössége nem következik egyszerűen a valódi gonosz jelleméből, hogy a diszkusszióban a priori mindkét félnek igaza lehet, hogy a felelős és a felelős viszonya magában véve csak мүлködést költökre, nem egész emberrel költökre vonatkozik; hogy a tények, amíg tények, mindenki számára egyaránt adva vannak, bármilyen

fogalmai az egyének mint olyanok önértéke is. Az objektivitás az embereket kölcsönösségi viszonyának az az oldala, amelyben az abszolút egyenlőségnek egy bizonyos szférája van megalkotva. Az objektivitás olye az lantja, hogy az emberek alapvető személyiségi értéke bizonyos vonatkozásokban az egyébként adott – bármilyen fontossága – értékeikből való önkéntes lemondással. Ide tartozik szemben, hogy a valódi konkrét bűnössége nem következik egyszerűen a valódi gonosz jelleméből, hogy a diszkusszióban a priori mindkét félnek igaza lehet, hogy a felelős és a felelős viszonya magában véve csak мүлködést költökre, nem egész emberrel költökre vonatkozik; hogy a tények, amíg tények, mindenki számára egyaránt adva vannak, bármilyen

valóságos egyenlőségben is keresztek. Ez alább világosan fogjuk látni. De legyen szabad – az előbbiek laikusága alapján – pontot pontra ábrázolnunk gondolatunkat. 1. az embereket egyenlőségben is keresztek. Ez alább világosan fogjuk látni. De legyen szabad – az előbbiek laikusága alapján – pontot pontra ábrázolnunk gondolatunkat. 1. az embereket egyenlőségben is keresztek. Ez alább világosan fogjuk látni. De legyen szabad – az előbbiek laikusága alapján – pontot pontra ábrázolnunk gondolatunkat.

különböző is az emberek hatalma azok megváltoztatására; hogy az erkölcsi törvények – általános részükben – mindenkit egyaránt köteleznek; hogy az emberek között léteznek olyan formális kapcsolatok, például a szerződési viszony, melyeknek érvénye az emberek egészbeni konkrét értékétől, fő céljaik nagyszabású és nemes voltától stb. független. Az objektivitásnak ebből az elvéből következik a jogegyenlőségnek, a szabadságjogoknak, a politikai egyenlőségnek lehetősége; de éppen innen következik másrészt a mindenkivel szemben egyaránt alkalmazható jogi és állami kényszer erkölcsi megatapoztatásának, vagy pedig a többségi s a szavazatszámilási elvnek lehetősége is. Az objektivitás logikai oldala abban fejeződik ki, hogy a tényállások formális összefüggései ugyanazok, bármelyik szellemi alany is vegye őket tudomásul (helytelen, de gyakori formulázásban: a gondolkodás törvényei minden gondolkodó alany számára ugyanazok), éppígy az értékelve formális összefüggései is. Az objektivitás lélektani oldala: hogy az emberek általában tudatával bírnak ennek az általános és személytől független adottságnak, s amennyiben nem, ez zavar, amely kiküszöbölhető. Az objektivitás metafizikai s egyúttal szociális oldala: hogy emberek mindig kerülhetnek olyan helyzetbe, melyben speciális érték- és rangkülbségük elmosódik s a világnak számukra egyaránt való adottsága lép előtérbe, így ha a királylínak meg kell birkóznia a szokásos tananyaggal, ha a kiváló költő a kórházban operálják, ha egy veszélyes szituációban hirtelen a lesli ügyesség és fizikai találékonyság válik döntővé stb.

3. Az emberi egyenlőség elve továbbá az emberiségnek számos konkrét tényben megnyilatkozó metafizikai egységén is alapszik. Nem lehetne szó emberi egyenlőségről, ha az emberek elszigetelt közösségekben élnének, amelyekben belül bár a személyiség, kölcsönösség, objektivitás és megértés elve volna érvényben, de amelyek egymás közt, merőben idegenül és közösségtelenül, mint természeti erők állnának szemben. A valóságban azonban minden közelebbi és intenzívebb közösség, legyen az bár családi, törzsi vagy nemzeti, csupán relatív előranggal bír tagjai számára. Egyetlen embernek sincs *egész emberi kapcsolatvilága* egy adott közösségbe vagy közösségi körbe bezárva. Nincs két ember (vagy két emberi kör), akiknek (vagy amelyeknek) egymáshoz semmi közük ne volna és semmi közelebbi közük ne lehetne. Hozzá tartozik ehhez az, hogy például egy svéd és egy spanyol ember kapcsolata nemcsak abban áll, hogy Svéd- vagy Spanyolország diplomáciai összeköttetést tartanak fenn, hanem abban is, hogy esetleg mindketten keresztények, esetleg valamely közös nemzetközi céhhez vagy szervezethez tartoznak, esetleg közösen érzik hatásait egy európai politikai vagy gazdasági konstellációnak, esetleg egy svájci fűrdőhelyen találkoznak s itt a lársaságban nagyrészt ugyanúgy viszonylanak egymáshoz, mintha mindketten hollandiak vagy mindketten lengyelek volnának. Az emberiség egységének elve azonban nemcsak közvetlenül a „nemzetközi” viszonylatokban fontos, hanem már egy elhatárolt – például nemzeti és állami – társadalmi egység belső felépítésére nézve is. Az idegengyűlölő militarista szellem a *nemzetben belüli* demokráciának sem kedvez, mert az illető nemzet tagjait nem tekinti *primer mint embereket*, azok emberiségi viszonyaitaival, hanem mint egy öncélú és lezárt szervezet részeit és eszközeit. Már kisszámú ember egymáshoz való viszonya is lehet „emberiség” és lehet ezzel ellenében, egy ma divatos műszóval élve, „totaliter” színeztül. A színes ingek ma általában divatozó világában távolról sem az a helyzet, hogy az egyszínű ingekre nézve az „emberi egyenlőség” elve irányadó. De akár egy valamennyi ember fölött uralkodó szervezett világállam is lehetne anligalitárius beállítású, mert egy ilyen világállam sem jelentené szükségképpen az emberiség állam- és rendszerfölötti, bármely két vagy több ember viszonyában érvényesülő közösségét.

nek akármilyen hierarchikus dűcbe való belegyömösztése alól. Ha tekintetünket egy kultivált és egy primitív ember, vagy egy tisztas családapa és egy léha korhely ellentétére korlátozzuk, a lényeg- és értékkülönbség fog csak lonlosnak tetszeni, az egyenlőség pedig üres szó gyanánt halványul el. De mit kezdjünk, ha notalán a tisztas családapa egyúttal lompá elméjű nyárspolgár, akinek szellemi igényeill fűzetas regények és nyári vendéglők koncertjei eléglik ki, a léha korhely életét pedig egyes zseniális meglátások, sőt alkotások gyöngyei larkázzák? Sőt, továbbmogyünk: ha a két fentebbi ellentétpár nem két, hanem teljes négy személy alakjában van adva, sok értelme van-e a kultivált ember és a tisztas családapa összehoztatásának az „értékesség”, s ellentéteik összehoztatásának az „értellen-ség” kategóriájába? *Minél több az egyenlőtlenség, annál bizonytalanabb?* A tehetséges ember önző vagy kőjenc gazlickó *lehet*, a magas társadalmi állású ember belsőleg teljesen műveletlen üres báb, az erkölcsiség korrekt és komoly ember undorító farizeus, a szent közveszéyes együgyű vagy humortalan, a kultivált lény erőtlen és elcsenevészedeteli nyomorfi, az erőlyes és sikeres ember pedig alacsonyabb lelki ranggal bírhat a legállagatosabb anallabéta béresnél. Az ember szerepe és értéke nagymértékben változik a helyvel és a helyzettel, ahol amelyben leledzik; mindnyájunk lehelősége a megállapodás, elmeravedes, összehozgorodás is. Valóban, *két ember sohasem egyenlő; de az emberek: azok egyenlők!* A reakció és rendiség harsonásai azt hajtogatják, hogy nekik nincs kilogásuk, egyenlőség az egyenlők között! ellen. De az emberi egyenlőségnek egyedüli igaz értelme éppen ez: *egyenlőség az egyenlőtlenek között!* Sőt: egyenlőség az egyenlőtlenekre való jogban! A társadalmi demokrácia beelözése nem az általános választójog, nem a jövedelmek egalitair ellenőrzése és nem a szövetkezeti üzem, hanem az az állapot, amelyben mindenki megengedheti magának, hogy bizonyos mértékig különb legyen. S az egyenlőség elv bölcseseti kiinduló-pontja távolról sem az értékkülönbségektől való eltekintés, hanem ellenkezőleg, azoknak valóban hű és nűanszírozott felismerése. Az evangélium, amely a bűnöst egy lényeges pontban az erőlyes tőlé helyezi anélkül, hogy a bűnt bármiképp is rehabilitálná, helyeselné, letagadná vagy „letoldaná”, mindmáig az egyenlőségnek legmélyebb és legmegdönthetlenebb koncepcióját nyújtja.

IV. A TÁRSADALMI EGYENLŐSÉG ÉS KORLATAI

Hálra volna még az eddig nyert szempontok általános alkalmazása a társadalmi élet több kérdéseire. De itt meg fogunk előgedni néhány merőben elvi rámutatással. A demokrácia és a szocializmus problémáinak érdemleges taglalására e cikk keretében nem nyílik tér. Négy megállapítást szeretnénk mindenekelőtt tenni.

1. Az első az, hogy az egyenlőség jelszavának ma baloldali körökben is divó *kirakasztása merőben helytelen*. Mind a pusztá polgári opportunizmus, telekezeti toleranciaelmélet vagy középutas óvatossággá vált liberalizmusnak, mind az úgynevezett tudományos szocializmusnak lelkiismeretét súlyos mulasztások terhelik ez irányban. Sem a „zavartalan” piacgazdaság és az osztálybéke, sem a „tervgazdaság” vagy az osztályharc jelszavai nem pótolják az egyenlőség erkölcsi eszméjét, mint a társadalmi haladás regulatívumát. Azok a lélektani furfangok, amelyek az egyenlőség kövelelését a gyengék, terheltek és hátrányba jutottak nemtelen „esseniliment”-jából vélik levezethetni, éppoly kevésbé érdemlik meg a számbavételt, mint az amoralizmus egyéb hasonló logásai. Szívesen elhisszük, hogy a

elhatarolhatók és domesztikálhatók, hogy egymást mintegy leronthatnák és az emberek „átlagos” társadalmi állása szorosan véve egyenlővé válhatnák. Az értékeknek, képességeknek és sikereknek mindig meg fog maradni egy bizonyos kumulációs, kisugárzási hajlandóságuk. Az állami tekintély közvetlen hordozói nem lehetnek tartósan éppen a legszegényebb, legbizonytalanabb származású, legkevésbé kultúrtradíciójú elemek. Éppúgy a vízszintes, nemzetközi sikon is mindig kell hogy legyenek hegemóniák és viszonylagos hatalmi centrumok. Az egyenlőség sohasem lesz megvalósítható mint kész állapot és sohasem lesz nélkülözhető, mint a társadalom többoldatú elikai szabályozó olve.

Századunk, 1934. 211–222.

Demokrácia és valóság

A *Századunk* utóbbi számaiban lezajlott magas színvonalú vita sok olvasó szemében talán már véglegesen tisztázta a „demokratikus erőszak”, „demokrácia és hatalmi politika”, „önkorlátozó demokrácia” stb. annyira aktuális, fájdalmas és nehézségekkel teli problémáit. E sorok írója mégis úgy látja, mintha néhány idevágó fogalomnak tüzetesebb kritikája még valamelyest hozzájárulhatna a demokrácia jövődő szellemi pozíciójának felépítéséhez, aminél nincs a jelenkornak égetőbb és kiemelkedőbb feladata. Egyébként előre szeretné bocsátani, hogy nem áll a demokratikus vilázók körében a „pártok fölött”, hanem teljesen „realisztikus”-nak nevezhető oldalon foglal állást, mely igenli a demokratikus erőszaknak és jogkorlátozásnak lehelőségét és elveti a „demokrácia öngyilkosságát”-nak minden formáját. Természetesen, mint még látni fogjuk, ez semmiképp sem mond ellen a legélesebb elhalárolásnak a bolsevisták kétes értékű és a lasiszták teljesen hazug úgynevezett „materális demokrácia”-jával szemben.

1. ETIKA ÉS MORÁLIS ESZTÉTIKA

Ha valaki felszólítana arra, hogy kíséreljem meg egy rövid mondatban leszűrni mind olvasmányaimnak, mind életbeli tapasztalataimnak legfőbb *fact*-ját, némi kiélezéssel így válaszolnék: A valóban erkölcsös állásfoglalásnak és cselekvésnek legveszedelmesebb ellensége nem az önzés, nem az élvágy, nem a tunyaság, nem az értelmi kezdetlegesség – hanem az erkölcsi esztétika. A legabszurdabb morális tévelygések úja a „hibátlan”, „ellentmondástalan”, „szintiszta”, „következőes” moralitás szándékával van kiköveve. Arra az értékelési típusra gondolunk, mely lérdet hajl minden „nagyvonalú” gonoszság előtt, de tanatikus dühvel korbácsolja a lökélellenségeket és szépséghibákat. Ez az a mentalitás, mely csodálni képes a támadót, de a védekezésre a legszigorúbb pacifizmus mértékét alkalmazza; mely „megértés” tanúsít a bűnökben tobzódóval szemben, de „képmutató”-nak bélyegzi a becsületes embert, mihelyt kiderül, hogy ő is csak ember; mely kímélet nélkül tör pálcat egy túló szexuális könnyelműség fölött, de helyesli egy különben jó házasság feldúlását egy „mélyebb élmény” és „igazabb szenvedély” kedvéért. Ez az a mentalitás (hogy a lémánkhöz közeledjünk), mely a polgári oldalon „nyílt bolsevizmus” után kívánczik egy demokratikus rezsimben, a baloldalon viszont előnyben részesíti például az olasz diktatúrát